Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 5 (9687) | 1975 чылдың январь 7, вторник | 1926 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

СААНЧЫ ВАЛЕНТИНА ФЕДОРОВНА КАРСАКОВАНЫҢ ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

Партияга, совет улуска СЭБП ТК-ның Кыйгырыын совет кижилер Төрээн чуртка, Коммунистиг партияга улуг чоргаарланмышаан, бүрүү-биле уткуп, хүлээп ап турар. Оон чижээ Ленинград областың Всеволожск районнуң «Красный Октябрь» совхозунуң саанчызы Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Валентина Федоровна Карсакованың хууда хүлээлгези болур. Ол мынча дээн:

— Бистер, совхозтуң ажылчыннары, кедээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазын быжыглаар, кедээге амыдыралды экижидер дугайында партияның күженишкиннерин үргүлчү көрүп турар бис. Беш чылдың дургузунда бистиң совхозка улуг чаартылгалар болгулаан. Оон ачызында чыл келген тудум-на бистер улам эки ажылдап, чер болгаш мал ажылының продуктуларын хөйнү бүдүрүп турар апарган бис. Мээң ажылдап турарым сүт-бараан фермазы беш чылдың дөрт чылының иштинде бир инектен-не ортумаа-биле 5096 килограмм сүттү чыл санында ал келген, а мээ хүлээндирген инектериң биразинден-не 5790 килограммны саап алган мен. Даандырылга ёзугаар 10 аныяк саанчыны хөй сүт алдырының мергежилинге өөреткен мен.

Бистиң ферманың коллективи СЭБП ТК-ның Кыйгырыынга харыы кылдыр чедишкиннерни ыяк быжыглаарын, малдың продуктулуун улам улгаттырарын болгаш беш чылдың сүт саар талазы-биле даалгазын 4 чартык чыл иштинде күүседирин, 1975 чылда күш-ажыл чарыгдалын 10 хуу эвзажедирин болгаш үгле бедик шынарлыг продукцияны бөөрүн хүлээнип турар.

Мен бодумнуң 5 чыл планымны бо чылдың январь 15-ке чедир күүседип, мээ хүлээндирген бөлүк инектерден беш чыл даалгазындан ажыр 135-140 тонна сүттү саарымны хүлээнип турар мен.

(СЭТА).

ПАРТИЯНЫҢ КЫЙГЫРЫЫНГА ХАРЫЫ КЫЛДЫР

МАЛЧЫННАР ХАНДЫРЫЛГАЗЫ

1974 чылды бистиң республиканың ажыл-ишчилери политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг кедүрлүүшүн-биле доосках, тоску беш чылдың доозукчу чылынче киргеннер. 1975 чылда республиканың ажылчы чоннарының, ылаңгыя мал ажылының ажыл-ишчилериниң мурнунда сорулгаларны чоокта чаа Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң сессиязынга тодаргай чугаалажып көрген. Бүгү чүзүн азйы-биле малдың баш санын көвүдедир. Сүт, зөт болгаш дүк бүдүрерин өстүрер. Салдынган сорулгаларны күүседиринче бар бүгү курлавырларны чыл эгезинден-не мобилизастаар.

Ылаңгыя малчыннарның мурнунда сорулгаларны чедишкиниг шиитпирлээри кыштаглаашкынны эки эрттирери-биле тудуш холбаалыг. Ниитиниң малының продуктулуун бедидер, мал солдаашкынынга бүгү талалыг белеткенир, малды хүр кыш ажырар дээш демисел республиканың бүгү булуңнарында хайныкан. Малчыннарга бо чымыштыг үеде оларның ажылынга, амыдырал-чуртталгазынга таарымчалыг байдалдарны тургузары хүннүң чугула айтырыы. Бо талазы-биле улуг сорулгалар чер-черде партия, совет органнарның, амыдырал хандырылга, культура-чырыдыышкын, садыг черлериниң мурнунда туруп турар. Республиканың хөй-хөй Советтери малчыннарның амыдырал хандырылгазынче кичээнгейни күштелдирген.

Чижээ, Таңды районнуң Балгазын кедээ Совет, оон депутаттары кыштаглаашкынны хүр эрттиреринче күштү мөөнээн. Кедээ Советтиң девискээринде турар «Революцияның чалбыыжы» совхоз мыйыстыг бода малдың, хойнуң, хаванның кажааларын бүрүн белеткеп, фермаларже, бригадаларже малдың бөдүүн чемнерин, силосту, хөй хемчээлдиг турнепсти сөвүп алган. Минералдыг чемнерни кыштагларга четчирибиле чедирген. Хойжулар чурттаар бажыңнарны өй-шаанда септеп доосках, оларны ийи эзлчеглиг ажылче долузу-биле шилчиткен. Малчыннарга амгы үеде солун, сеткүүлдү доктаамал чедирип, амыдырал хандырылга комбинадының, көжер кинонуң, медицинаның ажылдакчылары графин ёзугаар чедип, оларның хандырылгазын эжижиткен.

Ол-ла районнуң Шамбалыг кедээ Совединиң девискээринде малчыннарның кышкы хандырылгазында эки үүлдер эвзээш эвес. «Шамбалыг» совхозтуң кыштаг бүрүзүнге малга чылыг сугну доктаамал бөөрин организастаан. Хойжуларга чылыг хептерни берген. Хойжуларның материалдыг сонуургалын бедидер айтырыгны шиитпирлеп, эки ажылдаан сакманщикиге, кадарчыларга кылган ажылын барымдаалап шаңналмакталды тыпсып турар. Автолавканың график ёзугаар үнүүшкүнүн, малчыннарга одаар ыышты сөвүп бөөрин организастаан.

Ыраакы одарларда малчыннарның хандырылгазын шиитпирлээринге комплекстиг үнүүшкүннериң ужур-дузазы улуг. Каа-Хем, Тожу районнарның төптеринден комплекстиг бригадалар малчыннарже үнүүшкүннерни ай санында кылып турар. Лекторлар, медицина, амыдырал хандырылга ажылдакчылары, агитколлективтер малчыннарга лекция, беседаларны кылып, медицина дузазын көргүзүп, амыдыралдың ачы-дузазын чедирип турар.

Республиканың чамдык черлеринде малчыннарның хандырылгазын организастаанында шиитпирлезе чогуур айтырыглар хөй болуп турар. Ылаңгыя Бии-Хем районда малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазында улуг четпестер бар. Автолавкалар хойжуларның, кадарчыларның негелде-хереглелин четче хандырбайн турар. Чамдык коданнарда керосин безин чок, малчыннарга туснай хепти өй-шаанда бербейн турар. Хөй кыштагларда чуртталга бажыңнары, чунар-бажыңнар соок дүшкүже септеттинмээн. Мындыг четпестерни Бай-Тайга райондан база көргүзүп болур. Ында фермаларның, хойжулар турлагларының санитарлыг байдалы чогуур деңнелге четпес. «Мурнажчы» колхозтуң сүт-бараан фермазының инек, бызаа кажаазының соңгалары ойбак, бызаа кажаазы чугайлаттынмаан, печказы септеттинмээни илерээн. Малчыннарның амыдырал, медицина, садыг хандырылгазын шиитпирлеп турарында улуг четпестер Өвүр районда база бар. Ылаңгыя медицина ажылдакчылары малчыннар турлагларынга чылда үүгле 2-3 удаа барып турары дыка четпес.

Малчыннарның хандырылгазында четпестерни илереткен чагаалар редакцияга эвээш эвес кээп турар. Чыраа-Бажының ажылчын кооперациязының автолавказының чолаачы-садыгнылары малчыннарны үүгле шалың алган үезинде кезиирингге ойлешкен. Ында участок эмнелгезиниң эмчилери малчыннарже үнүүшкүнү чорутпайн турар дугайында редакцияга база келген. Бо дээрге Чыраа-Бажы кедээ Советтиң малчыннарның хандырылгазын организастаарын четпес контрольдаанының херечизи-дир. Улуг-Хемниң «Ак-Туруг» совхозунуң болгаш өске-даа ажыл-агыйларының ырак-узак малчыннарының садыг хандырылгазында улуг четпестер бар.

Кыштаглаашкын — бүгү-ниитинин сагыш салыр херээ. Республиканың чер-чер Советтери кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезинче ханылавышаан, боттарының эрге-хүлээлгелерин улам долу ажыглааш, малчыннарның ажылдаарынга, культурлуг амыдыралынга таарымчалыг байдалдарны тургузар сорулгалыг. Чуртталга бажыңнарының, клубтарның, кызылбулуңнарның, малчыннарның садыг болгаш амыдырал хандырылгазының байдалын, кино үндүрүлгезин организастап турарын Советтериң доктаамал контролюнга тургузар. Малчыннарның хандырылгазының талазы-биле ажылда харыысалгалыг ажылдакчыларның отчёттарын сессияларга, күүсконм хуралдарынга дыңнап, депутаттарның рейдилерин, хыналдаларын дээштиг организастаары чугула.

Б. Б. ЧЮДЮКТУ ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Совет, ажыл-агый организарынга үр чылда үре-түннелдиг ажылдап келгени дээш база төрүттүген хүнүвден бөөр 50 харлааны-биле холбаштыр ажылчы чоннар депутаттарының Чоон-Хемчик район Совединиң күүскомунуң даргазы Борис Бааданович Чюдюкту Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАНМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай,
1975 чылдың январь 6.

«Бистиң партиявыс, бүгү совет улус беш чылдың доостур чылында база эгээртинмес чогаадыкчы күштүг ажылдаар, бедик организастыын көргүзер болгаш коммунистиг тургузуушкуннуң бүгү угланыышкыннарынга кайгамчык чаа-чаа тиилелгелерни чедип алыр деп бүзүрелдиин СЭКП Төп Комитеди илергейлеп тур».

(Партияга, совет улуска СЭКП Төп Комитединиң Кыйгырыындан).

ХЕМЧИЛЕРНИҢ ДЕТКИИШКИНИ

Дүүн, январь 6-да, Енисей пароходствозунуң Кызылда район эргелелиниң хемчилери, септекчилери, специалистери СЭКП ТК-ның партияга, совет улуска бо доозукчу 1975 чылда Кыйгырыын чугаалажып көөрү-биле чыглып келген. Судиолар септеп турар черге электри канналга аппараттарының кызаңнаажы, улуг маскаларының даажы кезек када соксаш кылынган. Шупту хемчилер чыылган ол митингини эргелелде партия организациязының секретарының оралакчызы А. Н. Казаков ажыткаш, райэргелелдиң начальниги О. В. Петровка сөс берген.

— Чаңчыл болган амгы Кыйгырыында партия бистиң улуг Төрээн чуртувустуң ажылчы чоннарының мурнунда тургустунган сорулгаларны тодаратқан — деп, Олег Ви-тальевич донгу ылеткелиниң өзегинде чугаалаан.— Бүгү совет кижилер-биле бир домей, бистиң эргелелдиң хемчилери эрткен тодарадыкчы чылда күш-ажылны чедишкиннерил түнеп, чаа доозукчу чылда социалистиг хүлээлгелерин чоокта чаа тодарадып, хүлээп алган болгай. 1974 чылда бистер 97,5 муң тонна-километрни ажылдап кылыр планыг онаалдалыг турган, ону 20 хуу ажырдывыс. Партияның бо Кыйгырыынга харыы кылдыр Тыванын хемчилери бо чылдың эжиндириишкин планын хуусазынга чедир 15 хонук бурунгаар доозарын хүлээнип турар — деп, ол чугаалаан.

Митингиге дараазында, эргелелде комсорг, МБВ-179 теплоходтуң капитан-механиги А. Н. Нугис сөс алган. Эжиндириишкин планын эрткен сезонда 192 хуу боттандырганын, партияның Кыйгырыынга харыы кылдыр амгы үеде чорудуп турары теплоходунуң үүрмек септелгезин кади ажылдап турар өөрү В. Н. Нугис, П. Е. Николаев, В. Я. Глоба олар-биле кады бо январь айның төнчүзүнге чедир бүрүн доозарын хүлээнген.

Септекчи звено удуртукчузу, МБВ-215 теплоходтуң капитан-механиги С. С. Романов өөрүнүң мурнунга үнүп келгеш, амгы үеде дөрт теплоходтуң септелгезин хуусаа бетинде доосканын, өрткан теплоходту ийи-үш хонуктан бүрүн доозарын аазаан. Бо мурнакчы экипаж эрткен эжиндириишкин сезонун бир ай бурунгаар — августа 105 хуу күүсеткен.

Ол ышкаш хемчилериниң митингизинге септелге пунктузунуң начальниги В. С. Гуркин болгаш өскелер-даа боттарының берген саналдарынга партияның чаа үндүрген Кыйгырыын изин-биле түүлдүгүүп, деткээннер.

О. НАМЧЫЛАК.

ЧУРУКТА: Енисей пароходствозунуң Кызылда район эргелелиниң ажылдакчыларының митингизи.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

Мээң чоргааралым

Эрткен чылдың февраль айы турган үүве. Соок хевээр. Он алды тудугжу бо Көвүрүг-Аксы деп черге чедип келдивис. Чаңгыс вагонга сыңмарлажып чурттап турдувус. Чаа «О-Шыныаа» совхозтуң төвүн тудуп эгелээнивис ол.

Мээң бригадам алды кижилиг. Хары угда ийи аал чурттаар ийи бажыңның таваан салып, тудуп эгелеливис. Кудумчунуң өске талазынга ийи бажыңны Блохинниң бригадазы тудуп кирипкен. Ажылдаарга бергелер турган, үүү дээр боор, соок-даа шаптыктаар, тудуг материалы-даа үзүктели бөөр, азып-чемге-даа чединмейн баар.

Оон бөөр чыл доозулду. Ам мында чөөрби ажыг өг-бүле чаа бажыңнарда чурттай берген. Кудумчунуң бир талазында бажыңнарны бистиң бригадавыс кылган деп бодаптарга, кижээ өөрүнүүг, чоргааранчыг. Ам хөй өрээлдиг контора тудуун доозуп тур бис.

Бажың херекселдери кылыр фабриканың чаанар цегинге ажылдап кирип турумда, он алды харлыг турдум. Оон бөөрле улгадып, кыргыже чедар тудуг ажылындан салдынмадым. Үүгле бо Тес-Хем районга безин дыка хөй тудугларны кылыштым. Чаа суур тудуунга кээр бетинде бо совхозтуң Деспен салбырынга дөрт ай иштинде ийи-ийи аал чурттаар бажыңны бистиң бригадавыс кылган. А оон-даа мурнунда «Тес-Хем» совхозтуң ийи салбырларынга 21 ийи, 8 чаңгыс аал чурттаар бажыңнарны, Y-Шыныаа сес чыл школазын, малга он-он кажааларны туттувус. Берт-Дагда эмнелгениң, яслиниң тудугларында мээң балдым изи база бар.

Тудугжу чоргаарал-биле чергелештир харыысалгазын база бодаар апаар. Үүгле дүрген эвес, а харын эки шынарлыг кылыры чугула.

СЭКП Төп Комитединиң партияга болгаш чоига чоокта чаа үндүрген Кыйгырыында мындыг одуруглар бар:

«Амгы үе-чадада сан көргүзүглери-биле чергелештир чурттуң экономиктиг өзүлдезиниң шынар талазы-биле көргүзүтлерин бирги чергеже улам улуу-биле көдүрүп турар». Кыйгырыгның бо сөстери бистерге тудугжуларга дорт хамааржыр. Ынчангаш бистиң бригаданың кежигүннери моон соңгаар ажылдыг шынарын бирги чергениң айтырыы кылдыр көрүп алгаш ажылдаар деп дугурушкан бис.

М. МИХАЛЕВ.

Самагалдайда № 1070 мехколоннада бригадир.

СОРУК КИРГЕШ

Эрзин районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң , үш дугаар хойжу бригадазы эрткен чылын эки ажылдаан. Бригада 100 хойдан-на 100 хураганны камгалап, бир баштан-на 2,2 кг дүктү кыргын алган. Ол көргүзүглер хүлээлгеде айытқапындан ажып турар. Бригадада мурпакчыларның саны өскен. Хойжулар Дулгут Хорчук, Идам Сүрүн, Содунам Бора-Хөө, Чаңнай Маңнай, Кыргыс Нанчыт болгаш өскелер-даа төрүттүнген хураганнарны оча-мөөн доруктурганнар.

СЭКП Төп Комитединиң партияга, совет улуска Кыйгырыы хойжуларны улам сорук киргген. Олар Кыйгырыгны номчуп танышкаш, ону изин-биле деткивишаан, беш чылдың өөлүг чылында малдың чаш төлүн бүрүн камгалап, хойдан алыр продуктуларны улам көвүдедирин хүлээнген.

Амгы үеде бригаданың хою хүр кыштап турар. Оларның ажаалда, хайгааралы эки. Кодан бүрүзү мал чеми-биле хандыртынган. Хойну чылыг сугбиле суттарарын организастаан.

Бригадада зооветеринарлыг өөредилге доктаамал эртип турар. Хойжулар неделяда бир удаа чыглып, кичээлдерге идепкейлиг киржип турарлар. Совет Тыванын 30 чыл болган оюнуң бүдүүзүнде Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан ол бригаданың хойжулары СЭКП ТК-ның Кыйгырыынга харыы кылдыр шалыпчы ёзу-биле, ажылдап турарлар.

Е. АРАКЧАА.

ЧЕТТИРДИВИС

СЭКП Төп Комитединиң партияга, совет улуска үндүрген Кыйгырыында мындыг одуруглар бар:

Совет кижилериң амыдыралының деңнелин улам бедидер, оларның күш-ажылының болгаш амыдыралының байдалын эжижидер дээш партия моон соңгаар-даа бүгү күүлдерни кылыр.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың кижи дугайында кайы хире сагыш салып турарын боттарывыстың хүн бүрүдеги амыдыралывыстан билир бис. Оон бир тодаргай чижээ бо. Бистиң Бай-Сөөт суурувус Каа-Хемниң тайга сыннарының аразында турар мрак суурларның бирээзи. Ол өөлүг каш чылдардан бөөр магалыг сайзырап келди. Моон мурнунда суурну бичин электри станциязы чырыдып турган.

Чаа чылды таварыштар суурнуң чурттакчылары ийи дакпыр өөрүшкүнү байырлады.

Кижи анаа канчап өөрүп чоргаарланмас боор, Тываның болгаш Москваның телевидение дамчыдылгазын база-ла удавас көре бөөр бис. Ынчангаш кижи дугайында сагыш салымышкыны дээш партия болгаш чазакка өөрүп четтиривишкиниң өстерин илереттивис.

В. УЙНУКАЙ.

ДАГЖЫЛАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

Эртенги туман Кара-Даштың дагларындан чаа-ла арлып турда, ында ажыл-ишчиларны ажылчып кижиниң сеткил-сагыжын чайгаар-ла даалаштырып, ону хей-аът киирип турар. Даг-дүгү рудникиниң участогунга чеде бөөримге ышда ажылчыннар шагда-ла боттарының ажылдаар черлериниң четкилей берген болду.

Участоктуң ажылчыннарының тодарадыкчы чылда алган социалистиг хүлээлгезин канчаар күүсеткенин, чаа чылды кандыг янзылыг эгелээнинда партбюро секретары Александр Александрович Чакировтан сонуургап айтырдым. Ол столунуң иштинден блокнот уштап эккелгеш, коллективтиң чедишкиннерин меңээ сонуургатты:

— Чылдың социалистиг чарыжының түннелин чоокта чаа үндүрдүвүс. Орта бүдүрүлге көргүзүглериниң талазы-биле планыг даалгазын болгаш алган хүлээлгелерин эки күүсеткен чер үттеп-тепсир участоктуң ажыл-ишчилери тиилекчи болган. Ынчангаш оларга 200 рубль шаңналды тывыскан. Ийги черни Вячеслав Колосов удурткан энергетиктер алган—деп, секретарь чугаалады.

Даг-дүгү рудникиниң ажылчыннарындан ниити ариглаа фабриказының ажылдаары кол хамааржыр дээри билдингар. Декабрь айда участоктуң коллективи даг массазы казарының планын 103 хуу, а руда тыварын 119 хуу күүсеткен.

Рудниктиң эзлчеглериндеги даг мастери Ф. Хомушку баштаан № 2 болгаш В. Марченко удурткан № 4 эзлчег тиилекчилер болуп, пландан ажыр хей даг массазын бергеп.

Экскаваторжулар аразында калбаргай чарышка А. Чакировтуң № 4 «ЭКГ-4,6» экскаватор бригадазы эң эки түнелди чедип алган. Ол ышкаш экскаватор участогундан «ЭКГ-4,6» экскаватор машинистери А. Бойков, Ю. Чарков олар бо чылдың февраль айының үлүүнде ажылдап турарлар.

Чер үттекчилери В. Стручков биле А. Слепыцин февраль-март айларның үлүүнде чоруп турарлар.

Даг-дүгүнүң рудникинде күш-ажылдың сагылга-туруму бедээн, оон ачызында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 1973 чылда турганындан 124 хуу өскен. Бо коллективте 129 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты чаалап алган, а 80 кижи ол бедик ат дээш демисежип турар.

Чайгы чаъстыг хүнде дет диңмирээшкин Кара-Даштың даг-ларында диңмиреп, ол бүгү — күш-ажылдың кандыг-ла бир мүлыказы болуп туруп кагды...

* * *

Тоску беш чылдың планын болгаш хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседир дээш демисежип турар «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглаа фабриказының коллективи улуг күш-ажылчы тиилелгелиг болган. Тодарадыкчы чылда 55 муң тонна сорттуг даг-дүгү арыглап-ацылаар күрүне планын күүсеткеш, коллектив декабрь 7-ден эгелеп тоску беш чылдың доозукчу чылында алган социалистиг хүлээлгезинниң үлүүнге продукцияны бере бергеп турган.

Бедик сорттуг руда болбаазырадыр цехтың шупту беш комсомолчу-аныяктар эзлчеглери чыл планындан ажыр улам хей продукция бөөр дээш чарыышты күштелдиргеп.

Ол чарыштың мурнуку одуруунда ийиги, үшкү база бешки эзлчеглер чоруп турар.

Партияга, бүгү совет улуска СЭКП ТК-ның Кыйгырыы ак-довуракчыларны күш-ажылчы чаа-чаа чедишкиннерже соруг киргген.

Х. МОНГУШ.

Мээн

СОВЕТ ЧУРТКА БЭЭР ВАГОННАР

ПРАГА. ЧССР-ниң Соңгу-Моравия облазының Студенка хоорайының вагон заводунуң коллективи Совет Эвилелинге садар вагоннар бүдүрериниң планын хуусаа бетинде күүсеткен. Анаа 105 тонна чүк соортур 80 улуг бараан вагонун Совет чуртка белеткеп берген. Оларны руда, хөмүр-даш, өске-даа үлетпүр чиг-эдин соортүрүнге ажыглаар.

Эгелээн чылда болгаш келир чылын ол будүрүлге чери совет улуг чагыгларны күүседир. Ук чагыглар заводтуң бүдүрер бүгү бараанар хемчээлиниң үштүн ийи кезиниде ажар. Чехословак вагон тудугжулары совет демир-оруктуларга 1976 чылды соөлзүредир аар чүүктер соортур 460 вагонну белеткеп бөөр.

Даштыкы чурттарга хөй-хөй аар бараан вагоннарын будүрүп берип турар Студенканың вагон заводунуң 75 чыл оюн демдеглээн. Будүрүлге черинин бүгү төөгүзүнүң дургузунда аңаа белеткээн 70 муң вагоннарның 12 муң ажыын даштыкы чурттарга саткан. Студенкага тудуп тургускан 650 вагон Совет Эвилелиниң демир оруктарында чүүктер соортун чоруп турар.

* * *

К. МАРКСТЫҢ, Ф. ЭНГЕЛЬСТИҢ ЧОГААЛДАРЫ

ЛОНДОН. (СЭТА). К. Маркс биле Ф. Энгельстиң чогаалдарының англи дылда 50 томнуг чаа чыындызын парлап үндүреринге белеткен турар. Ол болза, марксизмниң үндезилекчилериниң англи дылга моон мурнунда үнүп турганындан безин долузу-биле чыып, парлаан номнар болур.

Оон бирги номун бо айда Лондонга садып эгелээр. Чылдың-на дөрт-беш томнар парлаарын көргеп.

Бо 50 томнуг чыындыда ажылдарның хей кезии англи дылга моон мурнунда парлаттынмайн турган. СЭКП ТК-ның чаңында марксизм-ленинизм институту ону парлаарынын эртем ажылын удуртуп турар деп, «Морнинг стар» солун бижээн.

* * *

СОВЕТ ЛИТЕРАТУРАГА СОНУУРГАЛ

БЕРЛИН. (СЭТА). ГДР-ниң ажылчы чоннары совет литератураже улам-на хандыкшылдыг, улуг сонуургалдыг боop турар. Берлиниң «Фолькунд вельт» дээр ном үндүрер черге чылдың-на совет чогаалчыларның болгаш Совет Эвилелиниң аңгы-аңгы республикаларының шулукчулериниңдаа чогаалдарын массалыг тиражтыг кылдыр хөй-биле парлап үндүрүп турар. Чаа келген 1975 чылда ол ном үндүрер чер немец номчукчуларга сонуурганчыг болгаш сураглыг апарган авторлар Валентин Катаевтиң, Александр Твардовскийниң, Борис Полевойнуң, Юрий Тыняновтуң чогаалдарын хөй-биле парлаарын планнап турар. Ол ышкаш азербайджан чогаалчы М. Ибрагимбековтуң чогаалдарын немец дыл кырынга бир-ле дугаарында парлаар. Амгы үениң совет авторлары В. Шукшин, А. Кекильбаев, В. Белов, А. Битов, Р. Эзера, Л. Промет дээн ышкаш мындыг чогаалчыларның чыынды номнарын база эң баштай парлаарынга белеткеп турар.

Оон-биле кады орус классиктерниң чогаалдарын база-ла хой-хой тиражтыг кылдыр парлаар.

* * *

БИРМАНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

РАНГУН. (СЭТА-ның корр.). Бирма улус январь дөртте боттарының национал байырлалын — хамаарышпас чоруктуг чаалап алганындан бөөр 27 чыл оюн демдеглээн. Эрткен чылын республиканың иштики политиказынга төөгүлүг болуушкуннар болган. Демократтыг чаартыгаже угланышкыны айыткан чаа конституцияны хүлээп алган болгаш Бирманы социалистиг күрүне деп адап эгелээн. Эрге-чагыртакын чер-черде болгаш дээди-даа органнарынга соңгулданы кылган.

Бирманың социалистиг программазы дээр чагырыкчы партия улустуң массалыг партиязы апарган. Оон удуртуагазы-биле хоорайның болгаш көдээниң 8 миллион ажыг кижизин хаттыштырган ажылчыннар база тараачыннар советтери тургускан, 400 муң хире аныяк болдар, кыстарын хаара туткан «Бирманың социалистиг программазының аныяктары» организацияны үндезилеп турар.

Соолгу шакта
ДАШТЫКЫ ИНФОРМАЦИЯЛАР

Партийжи амыдырал

АЖЫЛ-ХЕРЕКЧЕ УЛАМ ХАНЫЛААР

Районуң партия организацияларына болуп эрткилээн отчёт-соңгулдалыг хуралдарга бүгү ажылдарның дугайында хөй талалыг ханы анализти кылып, чедип алган дуржулганы улам байыдып, моон соңгаргы сорулганы айытканнар. Эрткен отчёттуг үениң дургузунда парткомнар, эге организациялар, партболүктер СЭКП-ниң XXIV съездизиниң салган сорулгаларын, тоску беш чылдың планыг онаалдаларын чеднишкиниг күүселиринче ажылчы чоннарның күжүн мобилизаставышаан, массага партийжи салдарны дыка күштелдирген.

Болгулаан отчёттар болгаш соңгулдалар парторганизацияларның сан талазы-биле өскени, организас талазы-биле быжыкканы көргүспүшаан, коммунистиң бедик идепкейи-биле эрткен. Ылангыя оларның учедунда турар бүгү коммунистиң шупту чыгызы хуралдарга олуржуп, хөй-хөйү санал-онаалдарны бергеннер. Коммунистер боттарының саналдарын отчёттуг үеде кылдыңган ажылдың дуржулганын улам байыдарыныче, бүдүрүлгеге болгаш хөй-ниити ажылынга кежигүн бүрүзүнүң идепкейин болгаш харысалгазын бедидиринче, чон ортузунга политиктиг кижизидилге ажылын күштелдиреринче угландырган.

Партийжи организастыг болгаш политиктиг ажылды үеениң негелдезинге дүүштүр тургузуп, боттарының коллективтериниң дайынчы өзээ, ында бүгү ажыл-херектиң организакчылары болу берген партия организациялары районда эвээш эвес. Оларга «Шекпээр» совхозтуң төвүнде, Биче-Тей салбырының хойжу бригадазында, «Хемчик» совхозта, райпода, Кызыл-Мажалыктың тууйбу заводунда болгаш өске-даа коллективтерде парторганизацияларын хамаарыштырын болур. Чижээ, Биче-Тей салбырында хойжу бригадада партболүктер улуг эвес болза-даа, коллективти сырый каттыштырып, оон кежигүнилерин будүрүлгечи бедик көргүзүлгерин чедип алырынче мобилизастап шыдаан. Ынчангаш коммунист Монгуш Калиндууга удуртқан бо бригада эрткен чылын төрүүр чүс хойга онааштыр 95 хураганы алган. Хойжу бригадалар аразында социалистиг чарышка тилекчи болуп турар.

Оон-биле кады отчёт-соңгулдалыг хуралдарга коммунистер чамдык совхозтарның ажыл-чорудулгазын оларда партия организациялары кошкак удуртуп, администрацияның ажыл-чорудулгазын четпес контрольдап турарын, партийжи политиктиг ажылдың деннелин үениң негелдезинге чедир тургузуп шыдаваанын тодаргай чижектерге көргүзүп, чидии-биле шүгүмчүлээн. Ылаңгыя «Барлык», «Дөң-Терезин» совхозтарда малдың баш саны кудулап, ону төтчеглеп, самчыгдап турар кижилер-биле демиселдиң кошкаан олар дүүрээзин-биле чугаалап турганнар. Бир эвес бо ажыл-агыйларда партия организациялары удуртукчулардан, специалистерден негелдеп күштелдирип, даандырган ажыл-ишчи бүрүзүнүң харысалгазын бедиткен болза, ындыг четпестерни чогуур өйүде чайладып болур түргач ийнк.

«Дөң-Терезин» совхозта болгаш өске-даа чамдык коллективтерде партия организациялары хөй-ниити организацияларынга удуртулганы күштелдирип шыдаваны отчёт-соңгулдалыг хуралдарга демдеглеттинген. Чижээ, «Дөң-Терезинге» эш хуузунуң суду-даа, улусчу дружина-даа ажылдавайн келген. Ол ажыл-агыйның төвүнде чамдык кижилер арагалаар, хулиганнаар болгаш кем-херек үүлгедир чоруктуң үргүлчүлеп турар бир чылдағааны ында болгаш совхозта парткомнуң чон ортузунга политмассаларг ажылды балдилиг чорудуп шыдавайн турарында дээрзинин өскайында коммунистериң шүгүмчүлелдери таварылга эвес.

Чер-черде партия организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдарында коммунистериң шүгүмчүлеллиг саналдарын сайгарып, түүнеп көргеш, партия райкому болгаш эге организациялар аңаа хамаарыштыр тускай хемчегларни ажылдап кылгаш, ону боттандырар талазы-биле ажылдарны чорудуп эгелеп турар. Ам сорулга чүл дизе, ол хемчегларни болгаш хуралдарга хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезни организастаар дээш партургаизация бүрүзү тодаргай ажылдарны чорудары болурдур.

Ону ынчаар организастап болур күш болгаш эрга бар. Ылаңгыя партия эге организацияларын инициативалыг, шырак эртем-билиглиг, дуржулгалыг-даа база аныяк-даа эштер удуртқан турарынче отчёт-соңгулдалыг хуралдар улуг кичээнгейни салган. Ам районда парторганизацияларның 23 секретарларының 12-зи дээди, 9-у тускай ортумак эртемниг эштер болуп турар.

Партдокументилер солуушкүнүнүң болгаш отчёттуг үениң дургузунда партийжи организастыг база политиктиг ажылга чедип алдынган үүлдерни улам быжыглап, парторганизация бүрүзүн күш-ажылчы коллективтин дайынчы өзээ, өзулуг авангарды боллурары-биле оларның дайынчы эрга-шинээзин улам бедидер дээш ам-даа шудургу ажылдарны чорудар ужурлуг бис.

В. ОНДАР.
СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң организастыг килдизиниң инструктору.

Эрткен чылдың агаар-бойдузунуң таарымча чок болганындан республиканың чамдык ажыл-агыйлары малга четчир санныг чеммер белеткеп ап шыдавайн барган. Ынчангаш бар-ла аргаларны ажыглап турган, малга немелде чемнерни тывары хүннүң чугула айтырыгларының бирээзи бооп турар. Бо чугула херекке кол черни амгы үеде механизаторлар эзлеп турар. Тулаа-шынаалыг черлерден хыыргыыш, өлең кезин белеткээр ажылдарны могаг-шылаг чок механизаторлар бо берге, соок үеде безин шалыпчы ёзу-биле чорудуп турар.

Тес-Хемниң О. Шындаада хыыргыыш ажаалдазында ажылдап турар «Ак-Туруг» совхозтуң комбайнери Сандаа Сандан-оол комбайн-биле хүнде сес гектар хыыргыш кезер нормазын 1,5 катап ажыр күүседип, мурнакчы ажылдап келген.

Малды кыштан хүр чыл ажырар дээш мурнакчы комбайнериниң доозукчу чылда күш-ажылчы базымы ынчалдыр эгелээн.

ЧУРУКТА: мурнакчы комбайнер Сандаа Сандан-оол кезилдеже аттанырынга белеткеннип турары.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

КЫРЫЗА-ДАА МАЛЧЫН ХЕВЭЭР

Алаш хемниң иогаан шыхтарында болгаш кадыр-берт тайгаларында чылгычылап чораан үези Күр-Седиге бо-ла сагындырып келир. Чайның изии, чаъс-чайны-даа, кыштың соогу, хат-шуурганы-даа ынчан аңаа улуг-ла доктар болбас турган. Чалыы назынның дөскел чок чылдары ындыг.

— Бүгү амыдыралымны чылгы ажылынга бараалгадыр бодап чораан мен — деп, ол чугаалап орар.— Чүгүрүктү мунупканымда эрезим киткеп, тура-соруум ыптыгып кээр чорду. Шаннадып, мактадыпдаа чордум. ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чеднишкиннериниң делгелгезиниң Алдын медалын, харын, ол үеде алган мен.

Кижиниң ынак ажыл-ижи, мергежили черле уттундурбас. Иазы-хары эвес болза, ам-даа чылгы малдаарындан ол чажам дивес.

Хой кадарары чылгы малдаарындан база-ла белен эвес. Ону Күр-Седи Саватыевичниң бодунуң чугаалаан мындыг чижээ бэдыткан турар:

— Ынчан «Дөң-Терезин» совхозка хойжулап турдум. Кара кыш болган. Сугну машина ийи хонгаш-ла эккээр чүве. Оон хенертен-не машина келбестээн, хой-даа бергедээн. Хем база ырак, аңаа баргаа-даа суг тывылбас, дөгерези дошталып калган-на болгай. Ам канчаар, ийи шоодайны дергилээш, дош дажып эгелдим. Кадайым ону эргискеш, оңгачаже күлүп-ла турар, мындыг. 400—500 хойну ынчаар суттарып күш четтинмес чорду. Аъдывыс-даа турушкан, бодувус-даа могаан. Ынчап дүвүреп турувуста суг сөөртүр машина бо халдып келген.

Хоочун коммунист Ооржак Күр-Седи сески беш чылда ортумаа-биле төрүүр чүс хойга онааштыр 95 хураганы, а бо беш чылда чылдың-на 105—115 хураганы доруктуруп келген. Тодарадыкчы чылда ол чүс хойдан-на 110 хураганы, хой бүрүзүнден-не 2 килограмм 700 грамм дүктү алган. Бо дээрге, оон социалистиг хүлээлгезинден 10 хураган болгаш 200 грамм дүк хөй болганы ол.

Малды өстүрериндe болгаш оон хөй продукция алырында бергелер эвээш эвес. Одар-белчиирни таарыштырары, сигенширбишти белеткээри, кажаа-хораны чылыглаары, малды аарыг-аржыктан камгалаары дээш, чымыш эмгежок. Күр-Седи Саватыевич назылап кыраан-даа болза, ол бүгүге четтигип, кызымак ажылдап турар. Ажыл-ишке кежээ, хөй-ниитичи коммунист — бригадада партия бөлүүнүң удуртукчузу. Ында он коммунист малчыннарга боттарының үлегерин көргүзүп турар. Ылаңгыя Монгуш Шыдыраа, Куулар Серээ олар бо чылын төрүүр чүс хойга онааштыр 100-100 хураганы доруктуруп алганнар.

Бригадада партия бөлүү болунуң хуралынга малчыннарның амыдырал-чуртталгазын, малдың байдалын, социалистиг чарыштың түүнелдерин болгаш өске-даа айтырыгларны чугаалажып турар. Оон ачызында тодарадыкчы чылда бригада чүс хойга онааштыр 95 хураганы доруктурган болгаш хой бүрүзүнден 3 килограмм дүктү кыргаан. «Шекпээр» совхозтуң Биче-Тейде бо хойжу бригада СЭКП-ниң Барыын-Хемчик райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган.

Партия бөлүү бригада кежигүнериниң эвответиннарлыг өөредилгезин организастап турар. Айның ортаа үеинде-ле малчыннарның Суг-Бажы сүт-бараан фермазынга чыглып келгеш, кичээлдээри чаңчыл апарган. К. Барымчаа, О. Ходуй-оол болгаш өске-даа тускай эртемниглер кичээлдерни бедик деңнелге эрттирип турарлар. Партболүктүң удуртукчузу Күр-Седи Ооржак кичээлге келбээн ийи-чаңгыс кижилер-биле чугаалажып турар.

Хоочун коммунистиң ажылнижин Коммунистиг партия болгаш Совет чазак бедик үнелээн. Ол ам Күш-ажылдың Кызыл Тук орденинин, Ленинчи юбилей медалының болгаш «Социалистиг чарыштың тилекчизи» хөрек демдээнин эдилекчизи. Күр-Седини Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиуму Совет Тываның 30 чыл оюн таварыштыр Хүндүлел бижик-биле база шаннаан.

Хойжу Күр-Седи Ооржак — СЭКП Тыва обкомунуң кежигүнүне кандидат. Ол партийжи даалганы ак сеткилдиг күүседип, мынчаар ажылдап, чурттап чоруур.

К. ХЕРТЕК.

Кижи болгаш хоойлу

ШИИТПИРЛЭЭР ЭРГЕЛИГ

Россия Федерациязының бо чылдың эгезинде районнар биле хоорайларның улус судтарының улус төлээлериниң соңгулдазы эртер. Улус төлээлериниң шиитпирлээр сорулгаларын, чаа соңгулдага белеткел ажылын СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга РСФСР-ниң юстиция министри В. М. Блинов чугаалап берген:

Херектерни бүгү судтарга коллегиалдыг көөру совет суд ажылынын чайгылыш чок барымдаалаар чуруму болу берген. Суд чурумунуң дугайында РСФСР-ниң хоойлузун ёзугаар судтарга бүгү херектерни баштай улус төлээлериниң киржилгези-биле көөр. Бистиң чуртувуска улус төлээлери — күш-ажылчы улустуң төлээлекчилери, оларны чогум-на демократтыг чурум ёзугаар соңгуур. Олар херектиң бүгү факт болгаш хоойлу-дүрүм айтырыгларын доктаамал шииткекчи-биле кады көөр эргелиг. Судтың херек шиитпирлээрниге улус төлээлериниң киржири херектерни бүгү талалыг, бүрүн, боттуу-биле көөрүнге таарымчалыг болур.

1973 чылда соңгаан улус төлээлериниң бежен ажыг хуузу ажылчыннар биле колхозчулар, 10 хуу хирезн—башкылар, эмчилер, 20 ажыг хуузу—кодээ ажыл-агыйның инженерлери болгаш техниктери, тускай эртемниглери. Олар — ажылчы чоннарның төлептиг төлээлекчилери.

Республиканың өмүнээзинден суд составынга шиитпир ийикпе шиитклел үндүрери — чүгле хүндүлүг эвес, харын хончуг харысалгалыг херек. Ону ылап ак сеткилдиг болгаш шынчы, ажылчы чоннарга алдар, хүндүлүг кижилер кылыр ужурлуг.

Чижээ, Псков хоорайның улус судунуң улус төлээзинге радиодериглериниң Псков заводунуң хевилекчи-ажылчыны — В. Л. Чайканы чаңгыс эвес удаа соңгуп келген. Ол чүгле суд ажылынга идепкейлиг киржип турар эвес, харын болунуң цегинде эш хуузунуң судун база даргалап турар. Ол мурнакчы ажылчынның бүдүрүлге ажылынга бедик түүнелдерлини барымдаалаап, ону Октябрь Революциязы орденнинге шаннаан. Донда-Ростовтуң Ленин районунуң улус судунуң улус төлээзи болурун даараныкчы-моторист, СЭКП кежигүнү, шудургу ажылдап келген дээш Күш-ажылдың Кызыл Тугу орден-биле шаннаткан Л. Н. Зверьевага Ростовтуң 1 дугаар даараныкчы фабриказының коллективи дөрт катап бүзүреп, дааскан. Смоленскиниң Заднепровский районунуң улус судунуң улус төлээзинге Смоленск-Сортировочная станцияның вагон депозунуң бригадири К. Ф. Коновту 1960 чылдан бээр соңгуп келген.

Районнарның, хоорайларның улус судтарының соңгулдаларының дугайында Дүрүмнү ёзугаар улус төлээлерни ажылчып, албан-хаакчыларның, колхозчуларның нинти хуралдары ийи чыл хуусаалыг соңгуур дээрзин демдеглеп чугаалаксайдыр мен. Совет Эвилелиниң соңгуур, соңгудар эргелиг, соңгулда хүнүнде 25 харлаар назы четкен кандыг-даа хамаатызын улус төлээзинге соңгуп болур.

Кеземче болгаш хамааты херектерни шын шиитпирлеп, бүүредилге барымдааларын өөренип көөрүнге, шииткел доктаалдарын үндүреринге идепкейлиг киржир төлээде, улус төлээлери совет судтуң соруулгалары-биле, оон ажыл-чорудулгазының арга-хевирлери, хоойлужулулга, суд практиказы-биле ыяк таныжып алган турар ужурлуг. Улус төлээлериниң эргелер өөренириниче чогуур кичээнгей салып турар черлерде суд органнары эр дээштир ажылдап турар деп чүве амыдыралдан билдинип турар.

Россия Федерациязының хөй-хөй улус судтарында улус төлээлериниң өөредилгезин үргүлчү эрттирип турар. Ол ажылды Чечен-Ингуш, Татар, Коми АССР-лерде, Саратов, Пенза болгаш Иваново областарда эки эвилелдеп тургускан. Ында улус төлээлери эрге билиглериниң улус университеттеринде, доктаамал ажылдаар семинарларында, белгүмнеринде өөренип турар. Горький, Омск, Тюмень, Чита областарда улус төлээлериниге сургаалда бээр болгаш дуза чедирер компанны төлевилеп чогаатқан.

Бодаваже, улус төлээлериниң ажыл-чорудулгазы боттуг хамааты болгаш кеземче херектерни көөрүнге киржирибиле кызыгаарлаттынар эвес. Олар улус судтарының чорудуп турар чүүл-бүрү талалыг баш бурунгаар хемчеглер алыр ажылынга идепкейлиг киржип, социалистиг хоойлудүрүмнү сагыырын быжыглаары, совет хоойлуларны хажык чок күүселиринге хамаатыларны кижизидери дээш демиселге улуг улуг-хуулу киирип турар.

Ажыл-ишти организастаарының дээштиг девири улус төлээлериниң чөвүлелдери боп турар. Оларның тургузуу болгаш ажылдаар аргазы чүүл-бүрү, чер-черниң байдалынан хамааржыр. Чөвүлелдиң составы черле элээн хөй, эш хуузунуң судтарынга дуза чедирер, шенелдеге шииттиргеннериниң сагылга-чурумун, суд шиитпирлерин, тус-тус кижилерге хамаарыштыр берген даалгаларны күүседип турарын болгаш оон-даа өскелерни контрольдаар секцияларлыг турар.

Юстиция органнары болгаш судтар моон соңгаар чуртталга ийикпе ажыл-иш девискээрлери черлериниң аайы-биле чорудар кижизидилге ажылынга улус төлээлериниң киржилгезин калбартыр сорулгалыг. Баш бурунгаар хемчеглер алыр ажылга улус төлээлериниң чөвүлелдериниң чогуур дуржулгазын түүнеп нептередири — ол сорулганы шиитпирлээриниң чугула аргазы.

Улус төлээлериниң келир ээлчеглиг соңгулдазы юстиция органнарының болгаш судтарының мурнунга харысалгалыг сорулгаларны тургузуп турар. Олар ол соңгулдага белеткелдиң болгаш эрттиреринин үезинде РСФСР-ниң район, хоорай улус судтарының соңгулдаларының дугайында дүрүмнү күүне, хөй-ниити организацияларының шын сагыырынга дуза чедирер сорулгалыг.

Улус төлээлериниң соңгулдазы эрге-суд органнарының ажылынга ажылчы чоннарның калбак массаларын киириштиреринин, чонну коммунистиг медерелге кижизидериниге судтуң ролюн белидериниң, социалистиг ниити чуртталганың сагылга-чурумун, дүрүмнерин быжыглаарының хөрээнге политиктиг чугула ажыл кылдыр үнелеткен турар үжурлуг.

Автономнуг хөй-хөй республикаларның Юстиция министерстволары, ажылчы чоннар депутаттарының край, область Советтериниң күүскомнарының килдистери, районнарының, хоорайларның улус судтары черчериниң партия болгаш совет органнарының удуртулгазы-биле соңгулдага белеткел ажылын калбарткан. Хоойлу-дүрүмнү болгаш эрге-чурумну сагыырын улам быжыглаар дугайында партия биле чазактың шиитпирлерин күүселиринче угландыр судтарның чеднишкиниг ажыл чорудары улус төлээлериниң алдар-хүндүлүүндеп, билиглиниңдеп болгаш идепкейлиниңдеп улуг хамаржылгалыг болур.

Соңгулда эрттирери улус төлээлериниге хамаарыштыр хүн бүрүде чорудар чугула ажылдың түгле эге үе-чадазы болур. Оларны эрге билиглериниге үргүлчү өөредирин организастаары, улус төлээлериниң чөвүлелдерин тургузары, баш бурунгаар хемчеглер алыр ажылды идепкейлиг чорудары — бо айтырыгларны соңгулда соонда соңгаарлатпайн дораан шиитпирлээри негеттинер.

Кылыр ажыл-ла хөй, мындыг болгай. Оон кайы хире ыяк белеткелдиг, бодамчалыг болгаш организастыг эртериглен бистин чуртувуска чонну коммунистиг медерелге кижизиде-ринин болгаш эрге-чурумну сагыырын быжыглаарының хөрээнге Россия Федерациязының судтарының боттуг үлүг-хуулу киирери хамаржыр.

СОВЕТ СУДТУҢ ДЕМОКРАТТЫГ ҮНДЕЗИННЕРИ

Совет судтуң кол демократтыг үндезини— оон ажылынга социалистиг хоойлу-дүрүмнү шыңгыы сагып, ону боттандырарына чоннуң төлээлериниң киржири болур. Ынчангаш Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында-ла судка киржирибиле боттарының төлээлекчилерин чон соңгуп турган.

1973 чылдың январь-февральда РСФСР-ге районнарның, хоорайларның 3961 судтарынга 626409 кижи улус төлээлери кылдыр соңгуткан. Оларның 47,6 хуузу катап соңгуткан кижилер болуп турар. Оларның аразында бүдүрүлгекиң мурнакчылары, колхоз, совхозтарның сураглыг кижилери бар. Ындыг болур-даа ужурлуг. Чүге дээрге улус төлээлериниге быжыг сагылга-чурумнуг, ниити культуразы бедик, чонга хүндүткелдиг кижилер соңгуттурар. Улус төлээлериниге соңгулда хүнүнде 25 хар четкен хамаатыларны соңгуур. Ынчангаш улус төлээлери боттарының хөй-ниитичи ол бедик хүлээлгелерин шын күүседири-биле боттарының эргехүлээлгелерин биир ужурлуг. Оларны ССРЭ-ниң Конституциязында болгаш ССРЭ-ниң суд чорудулгазының Үндезиннериниде бижээн.

Совет судтуң ажылында бир кол чүүл — суд чорудулгазының үезинде улус төлээлериниң судтуң шиитекчилери-биле дең эргелиг болур, ынчангаш суд өйүнде үзе көөр, шиитпирлээр айтырыгларны улус төлээлери судка даргалап турган шиитекчи-биле дең эргелиг шиитпирлээр. Негелдени судка көрүп турда, негекчи черле шын, а харылакчы черле буруулут деп, баш бурунгаар ындыг бодал чокка херекти хоойлу ёзугаар хаңызы-биле сайгарып турган тодарадыр.

Совет Эвилелинде бүгү-ле район (хоорай) судтарынга негелде-даа, кеземче-даа херектерни көөрде, шиитекчи-биле 2 улус төлээзи киржир. Ынчангаш совет судту демократтыг дээнинин ужуру ол-дур. А капиталистиг чурттарга улус төлээлери херек шиидериниң чүгле ийи хуузунда киржир, ынчаарга капиталистиг элээн хөй чурттарда улус төлээлериниң судка киржирин дүрүм быжыглаваан.

Бистиң чуртка улус төлээлери боттарының хүлээлгезин ээлчег ёзугаар күүселир болгаш оларның судка киржири ылда үш неделядан көвүдевес ужурлуг. Бо чүүлден чүгле бир аткаарлаашкын туруп болур: кандыг-бир берге, үр хуусаа негеттинер херекти шиитпирлеп турда, улус төлээзи ону үзе көөрүнге бүрүн киржир хүлээлгелиг.

Улус төлээзи судка киржириниң мурнунда херектиң бүгү материалдары-биле таныжып алыр хүлээлгелиг болгаш ол херек-биле оон таныжып болурунуң үезин база хандырып бээр. Улус төлээзи судка киржир деп дыннадыгны алганда, ону суд үезинде ажылмидан хостаарының үндезини ол болур. Улус төлээзи кижи херекке кирген кижиниң төрели болур азы бир эвес оон боду азы оон төрелдери херектиң шиитпириниң кандыг бурунга соңуургалдыг болур болза, ол херекти истээринге ол боду херечи, байысакчы—күрүне ялалакчызы, болчукчу болуп база секретарьлап киржип турган болза, ук улус төлээзи мындыг таварылгада шиитекчи-биле дөмей эргелиг кылдыр судка киржип болбас. Ынчангаш улус төлээзи кандыг-бир херектиң шиитпирлээринге соңуургалдыг бе, кандыгыл дээрзин ылап тодарадыр. Бир эвес херектиң канчаар шиитпирлеттиниериниге улус төлээзинин бодунуң соңуургалдыы билдинмейн баргаш, оон киржилгези-биле шииткелдя үндүрген болза, ол ындыг шииткел-шиитпир хоойлу-дүрүмге таарышпаан-дыр деп санаттынгаш, солуттунар апаар.

Социалистиг суд чорудулгазында мындыг байдал база бар: ССРЭ Конституциязының 112 үүлүн ёзугаар шиитекчилер кымга-даа хамаарылга чок болгаш чүгле хоойлуга чагыртыр. Херекти үзе көөрүп турда, суд кежигүнериниң чөвүлежирк

ХООЧУН ПРОПАГАНДИСТ

Михаил Күжүлович ол чернин улуг идаылыг кижилериниц бирээзи. Ону улуг-даа, бичии-даа кижилер хүндүлээр. Анаа ындыг хүндүткел боду чайгаар чедип келбээн. Улуг кижилер ону мурнундагы ачыхавыаазыныц аайы-биле ынчаар хүндүлээри-даа чадавас, а амгы аныяк-өскен ону бүгүнгү ажылы-биле билир.

Михаил Күжүлович Хорлуг-оолдуң партийжи даалгазы: пропагандист, политинформатор. Ол республиканың хоочун болгаш сураглыг пропагандистериниц бирээзи. Бодунуц кижизидикчи ажыл-чорудулгазын ол 1930 чылда школага башкы ажылы-биле эгелээн. Ооц соонда хөй чылдар дүргүзүнде партия, совет болгаш ажыл-агый организациларынныц удуртур ажылын чоргаан болгаш ол-ла үениц иштинде пропагандист хүлээлгени доктаамал, ак сеткилдиг күүседип келген.

Хөй-нинти ажылынга идепкейлиг киржилге, анда харыысалгалыг чорук ооц амыдыралында эргежок чугула негелде апарган. Ындыг чаагай мөзүшынарны бодунга чанчыл кылдыр шингээдип алган хоочун коммунист, Ленин орденниц эдилекчизи, идепкейлиг хөй-нинтичи Михаил Күжүлович пенсиялап үнзе-даа, ам Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» совхозтуң Билелигде сүтбаран фермазында доктаамал пропагандистеп турар.

Пропагандист кижи партиянын бедик идегелин эдилеп чоруур идейлиг дагдыныкчы, бүгү талалыг кижизидикчи болгаш организакчы болур ужуррлуг дээрзин ол эки билир. Ол бедик идегелди бүзүредир, анаа төлептиг бараан болур дээш, бодунуц марксисчи-ленинчи белеткелин бедидер, башкылап турар эртемнерин, партияныц политиказын бүгү тала-биле даны билир дээш хөй чылдарыц иштинде амыр-дыш сагынмайн өөренип келген.

Бодунуц пропагандистеп келген үезинде партия чырыдышкынынын системазында политшколаларныц хөй-хөй хевирлеринге өөренип база башкылап келген болгаш анаа өөренир эртемнерни ол эки билир. Эн ылангыя сөөлгү 14 чылда политшколаларга башкылаашкын, хөй талалыг кижизидилге ажылы база пенсионернин хостуг үе-шактары пропагандистиц идей-теоретиктиг деннелин бедидериниге, башкылаашкынныц арга-методиказын улам байыдарынга ажыктыг болганы черле билдингир.

Ол хирезинде хоочун пропагандист кичээл бүрүзүнге эн не хынамчалыг белеткенин, бодунуц дуржулгазы-биле психологияныц болгаш педагогиканыц эргежок чугула билигилерин ажыглап, теоретиктиг айтырыгларны ук ажыл-агыйнын, районнуц болгаш республиканыц бөгүнгү ажыл-амыдыралы-биле хандыр дүүштүрүп чанчыккан база кичээлдерге көргүзүг материалдарын, техниктиг чепсектерни билдилиг ажыглап турар.

Хоочун пропагандистиц саналы база киржилгези-биле бо өөредилге чылында политшколаныц дыңнакчыларын четчеләрде оларныц өөредилгезинин хевирин шын шилириниге партия эге организациязын улуг ажылды чоруткан. Моон мурнунда чылдарда политшколаларныц хевирлерин шилип алырынга чамдык частырыгларны кылып, дыңнакчыларныц билиинин, культуразынныц деннелин, хууда сонуургалын барымдаалавайн баар таварылгалар турган.

Бо фермада колдуунда-ла долу эвес ортумак эртемниг кижилер ажылдан турар. Ортумак эртемниглер эвээш. Ону барымдаалааш, бо өөредилге чылынныц эгелинде политөөредилгеге өөренге чогуур кижилер-биле тус-тузунда чугаалажып, оларныц билиниц деннелин тодарадып алгаш, бо чылып фермага эге политшколаны тургузуп, анда СЭКП-ниц иштики болгаш даштыкы политиказынныц айтырыгларынныц дугайында өөренирин шиитпирлээн.

Коммунистерниц политиктиг өөредилгези чыл бүрүде чаңгыс черге турбас, чаа-чаа бедик чадаже үнүп турар болганда, өөредилгениц бо хевири ол сорулганы моон сонгаар шиитпирлээриниге ажыктыг болган. Бо хүннерге чедир эртип келген кичээлдер өөредилгениц чаа хевири дыңнакчыларга эң-не таарымчалыг база сонуурганчыг болганын бадыткаан.

Дуржулгалыг пропагандист политчырыдышкынныц эге школазында 18 коммунистерни, 20 комсомолчуларны болгаш аныяктарны башкылап, кичээлдерни план ёзугаар эртпирип турар. Кичээлдер бедик идей-теоретиктиг деннелге, билдингир болгаш солун байдалга эртип турар.

Михаил Күжүловичиниц хөй-нинтичи ажылы хөй талалыг. Ол үчүле пропагандист эвес, а харын партия организациязынныц анаа удаа-дараа дагып турары лектор, агитатор, политинформатор хүлээлгелерин база үргүлүү ак сеткилдиг күүседип турар.

Р. ДАЛАЙ-ООЛ.

СЛЁТКА ДЕЛГЕЛГЕ

Совхоз бүдүүлгезинге хереәженнерниц киржилгезин улам идепкейжидер, өг-бүлеге кижизидилгени экижидер, биче чаштарны культурлуг өстүрер талазы-биле хереәженнерниц Биче-Тей чөвүлели чамдык хемчеглерни ап чоруткан. Культура-массалыг болгаш организакчы ажылды чорударынга таарымчалыг кылдыр суурнуц кудумчуларын 12 агитквартираларга хуваай тургускан, ында агитаторларны быжыглаан, олар тус бүрү ажыл планныг.

Чөвүлел бодунуц ажылын совхозта партия организациязынын удуртулгазы-биле, ында профэвилел, комсомол организациялары-биле, клуб чөвүлели-биле доктаамал харылзаалыг чорудун, ажылынын байдалын ай санында чугаалажып турар. Ажыл өдырынын аайы-биле секциялар база тус-туё планныг. Чижээ, эмчи эш Достаңмаага удуртканы бөлүк, суурнуц иштки арыг-шеверин хайгааразарындан аңгыда, школаныц, интернаттыц, столоваяларынын, уруглар албан черлериниц көрүлдезин база үргүлүү организастап турары чаңчыл болган.

Тоску беш чылдыц тодарадыкчы чылында канчаар ажылдап келгенин, чаа чылда сорулгалар дугайын чугаалашкан слёт солун болган. Аңаа совхозтуц күш-ажылчы мурнакчылары, ылаңгыя саанчы, кадарчы, малчын, механизатор болгаш тудугжу хереәженнер хөй олурушкан. Куулар Өпейниц слётка кылган илеткели кичээнгейни хаара туткан.

Слёттуц түүнелинде ажылнышке кызымак, амыдыралга үлегерлиг, чонга эвилең болгаш хөй-нинтичи Ооржак Чечекмаа, Валентина Монгуш, Елизавета Куулар, Дүүтмаа Күжүгет, Ирина Монгуш ышкаш мурнакчыларны мактап шаңнаан. Бот-тывынгыр уран үүл талазы-биле Ооржак Донкара, Сарыглар Суут оон-даа өске эштер база эки деп демдеглеттирген.

Декабрыныц эгезинде болган аъш-чем аймаанын делгелге-кежээзин база айтыр херек. Кандыг-даа ажылды белеткелдиг, ону эки организастыг, чоруларга ол солун болгаш ажыктыг болурун практика улам бадыткан турар. «Шекпээр» совхозтуц төвүнге организастаан ол делгелгеге «Челәәш», «Чадаган», «Херел» болгаш «Уран» агитквартиралар мактаттырган.

Ш. ЧАСКАЛ.

Барыын-Хемчик район.

ЧОНГА ТЫПСЫР

Республиканыц социал хандырылга органнарынынц чонга тыпсып турар пенсияларынын, пособиелериниц дугайын тайылбырлап бээрин Кызыл хоорайда бижикчи А. Дыртый-оол дилээн. Аңаа республиканыц социал хандырылга министри Н. Л. Күнчүнүц тайылбырын парладывыс.

Чонга дузаламчы тыпсырынын хевирлери хөй янзы болуп турар. Назылап кыраанда, пенсия алыр назы четкенде, кадыкшылынын дугайында эмчи комиссиязынын үндүрген тускай шиитпирин ёзугаар, Ада-чурттуц дайынынын инвалидтеринге болгаш өске-даа инвалидтерге дузаламчыны тыпсып турар. 1974 чылда иинтизи-биле 11 миллион рубль ажыг түнге янзы-бүрү дузаламчыны тывыскан.

1975 чылда чонга дузаламчы тыпсырынын талазы-биле сорулгалар улуг. Партиянын болгаш чазактыц доктаалын ёзугаар эвээш орулгалыг өг-бүлелериниц уруглариынга немелде дузаламчы тыпсырынга хамаарыштыр ажылдар чоруттунуп турар. Ындыг дузаламчыны бистиц республиканыц беш муң ажыг өг-бүлелериниц уруглариынга тыпсыр. Амгы үеде чер-черде бүдүүлгелерде, ажыл-агыйларда, албан организацияларда бо ажылдарны кылып эгелей берген.

Ол ышкаш 1975 чылда янзы-бүрү чергениц инвалидтеринге «Запорожец» деп чиңк машиналарны 100-түү садар. Оон аңгыда 24 «Запорожецти» халаска тыпсыр. 13 «Запорожецти» бир муң рубльге чиигеткен өртек-биле мотоколяскалар ориунга садар. Оон ыцай велоколяскаларны болгаш креслоколяскаларны база халаска бээрин организастаан.

Чаа чылдан эгелеп инвалидтерге дузаламчы техникаларны эәлчег чокка садарын хандырар талазы-биле хемчеглерни ап чорудар.

Бир чагааныц изи-биле

УТТУП БОЛБАС АЙТЫРЫГ

«Мээң бо чагаамда бижээн факт-барымдаалар үүрмек-даа болза, чоннуң амыдыралынга херектиг эргежок чугула чүүлдерге хамааржып турар. Ол бүгү четпестерни көрүп орар арга чок боорга бижидим. Сайгарып, дузалап көөрүн диледим». Улуг-Хем районнуң Арыг-Үзүү көдээ Советтиң девискээринде Арыскан суурнуң чурттакчызы, пенсионер Михаил Маадыевич Дөңгүр-оолдуң «Шын» солуннуң редакциязынга бижээн чагаазы ынчаар эгелээн.

«Арыскандан совхоз төвү Арыг-Үзүүнге чедир 10 ажыг-ла километр. Ол хиреде бо аразынга аргыжарынын бергезин чүү дээр. Мал чеми сөөрткен тракторнуң кожуунуң кырынга сыңмарлажыр азы чадаг кылаштаар ужурга бо-ла таваржыр. Харын мырыңай Шагаан-Арыг четкеш, хонаттап чорааш кээп болур».

Шынап-ла, чагаада бижиттинген чүүлдерни редакциядан хыпап көөр даалга алгаш, Арыг-Үзүүнге чеде бергеш сураглаттынгаш, «Бөгүн ынаар автобус баар эвес» деп харыы алдым. «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң директору-даа, партком секретары-даа «Даартага чедир маңаар боон тур силер ийин»—деп кагды. Автобус аргыжылгазынын үзүктелиишкининг боон турарынын дугайын партком секретары эш Н. Кылын-оолдан айтырарымга:

— Чоннуң негелдези чөп. Бо айтырыгны бис үстүү органнарга чедир тургузуп турган бис. Амгы үеде байдал чайгызындан чүгээртээн. Автобус неделяда үш катап доктаамал чорун турар апарган. График ёзугаар хуниң-не чорун турар кылыр дээрге, Шагаан-Арыгның АТБ-зинде автобустар чедиишпес, үрелген, септелгеде турары көвүдээн чер-дир бо—деп тайылбырлады.

Ол ышкаш Арыскан суурнуң чурттакчы чоннуң хүн бүрү амыдырал хандырылгазында болгаш чоп ортузунда культура-массалыг ажылда четпестериниц дугайын тодарадып чугаалашкан бис. Совхозтуц Арыскан салбырын райкүүскомнуц аппарады шефке алган. Олар шеф дузаламчыны чедирип чорааан үезинде килдистериниц отчёдун берип, чоннуң негелде-хомудалдарын шиитпирлээри-биле эвээш эвес ажылды чорудун турар. Чагаада кирген чамдык шүүмүүлелдиг айтырыгларны партком, совхозтуц дирекциязы, ажылчын комитеди моон мурнунда-ла хуралдарга чугаалажып, шиитпирлээриниц хемчеглерин ап келген болду.

Чижээлээрге, суурнуц чоннуң суг хандырылгазы багай, чупар-бажың ажылдавайн турганын чагаада бижээн. Ажылдавайн турар кудукту септедири-биле Тыва АССР-ниц Суг ажыл-агый болгаш мелиорация министерствозунга чагыгны киирген. Оон күүселдези мынчага дээр сураг барган! Чунар-бажыңны септеп доозкаш, ажылдадып эгелей берген.

Оон ыцай суурнуц чуртталга бажыңнарынын херим, крышаларынын оюк-дыдык, соңгаларынын бузук, ишти-даштынын көрүш чок апарганын чагаада бижээн. Оон база бир кол чылдагааны септелге материалдарынын чогунда боон турар. Арыскан суурга шил, шифер, тууйбу, чугай, печка аастары, дозу дээн ышкаш материалдар садып турганын кым-даа көрбээн деп чагаада бижээн.

Бо талазы-биле ажылчын кооперациянын баштаар черинин даргазы эш Г. Поповка айтырыгны тургустум.

— Бо чылын чүүле 15 хааржак шил алган бис. Оон чамдыызын өөредилге чылынын эгезинде берге байдаалга таварышкан школаларга берген бис. Артканнарын саткан бис. Шиферни чылда 300—400 калбакты, а тууйбуну Чадаана азы Кызыл-Мажалыктан сөөртүп алыр улус бис. Тууйбуну сөөртүп эккээрге, 50—60 хуузу чуурлуп калган болур. Чугай база ындыг. Эккеш аарывыска, улус албас, үрелип чыдар. Тууйбу биле чугай садары биске карылгалыг боон турар. Арыскан суурга септелге материалдары чедирип, сатпаан бис, чагыг-даа чок болган чүве—деп тайылбырлады.

Арыскан суурнуц чурттакчылары печка эде туларда, бажыңын чугайлап алырда, черле үүрмек септелгезин кылып алырда садыг четкизинде, орта материалдар чогундан янзы-бүрү аргалар-биле тыптынар ужурга таваржып турар. Таныш-көрүжүнден, албан организация черлериндеи айтырып сураттынар-дыр. Клуб, школа, албан черлериниц соңгаларынын шиллерин дүне адырып алгаш барган болур таварылгалар безин тургулаан. Чоннуц негелде-хереглелдерин өөренип көрбес чоруктуц уржуундан шак мындыг таарымча чок байдал тургустуна берген. Ону чайладыры — ажылчын кооперациянын баштаар черинин чылдагаан чок күүседир хереә.

Чоннуц культурлуг дыштанылгазын организастаанында улуг четпестер барын, культура одагларынын ажылдавайн турарын хөй-нинти организациялларынын ажылынын дээштиниц коныкзан база чагаада чидин-биле шүүмүүлеп турар. Бо талазы-биле чамдык ажылдарны совхозтуц удуртукчулары сөөлгү үеде кылын чоруткан. Улусчу дружинаныц штабынын, эш хуузунуц судунуц, хереәженнер чөвүлелиниц, «Биңгө» иитилелиниц составын чаарткан. Клубту септээн.

Ынчалза-даа клубта кинодан өске, солун, массалыг хемчеглер ам-даа чоруттунмайн турар. Кинону көрүкчүлер төндүр көрбейн чана бээр, чүге дээрге соогу кижи шыдажыр арга чок. Агитквартиралар аразында уран чүүл көрүлдезиниге белеткелдер безин школада чоруп турар. Салбыр эргелекчизи Х. Серин биле клуб эргелекчизи В. Чолдак-оолдун аразында мындыг чугааны киирерге клуб чүге соок боон турары билдине бээр.

— Силер клубту эки одадын көрүнерем, чок кино безин көре албас-тыр.

— Ыяш чок дээш, одакчылар хоржок-тур.

— Ол чаныңарда херим иштинде ыяшты одаңар дээн болгай мен.

— Көдээ Советке ол ыяштың орнун дүүрүп бериптер бис...

Ол чугаадан бир талазында, совхоз клубту одаар чүүл-биле мынчага чедир хандырбаан, ийиде, ону ажыглап алгаш, бодунуц дыжын харап, клубка культура-массалыг ажылды калбартырыдаа оспаксыраар хөөн клуб эргелекчизинде бар-дыр деп түүнел үндүрер апаар.

Суурну чаагайжыдар, ногаанчыдар талазы-биле кандыгдаа ажыл кылдынмайн келген. Кудумчуларда олурткан ыяш, штакетник деп чүве шуут чок. Суур чаагайжыдылгазынга чоннуц чыл бүрүде киирин турар акша-хөрецгизин көдээ Совет кайнаар чарыгдап турарын чурттакчылар билбес. Черле ынчаш Арыскан суурда депутаттар бөлүү ажылдавас, чоннуц амыдырал хандырылгазынче көдээ Советтиц кичээнгейи эвээш.

Чоннуц амыдырал-чуртталгазын, культурлуг дыштанылгазын экижидер талазы-биле чамдык хемчеглер алдынын турза-даа, ол бүгү чоннуц негелдезинге четпес деп үүнени үстүнде чагаа херечилеп турар.

Совет кижилериниц чаагай чоруу дээш бүгү талалыг сагыш салынышкын — чер-черде партия, совет, хөй-нинти организацияларынын соңгаарлаттынмас, хүн бүрүде кичээнгейдеп дүүрбес айтырыы. Ону ужур барымдаалап чорударга эки түүнелге чедирбес. «ҮТКА 25 чылы» совхозтуц Арыг-Үзүү көдээ Советтиц удуртукчулары ону утпас болза эки.

М. САЛЯ,
«Шынныц» корр.

БОЛГАРИЯНЫҢ МАНЫ-ДАЖЫ

СОФИЯ. Болгарияга чорааннар ону шупту «хүниээректээн» дижир. Болгар геологтар оон «маны-даштыг» деп мактадыр—база бир ады бар дээр түүнел үндүргеп. Ону ынча дээринин хамык барымдаалары бар: сөөлгү шинчилелдерден билдингенин ёзугаар алырга, республиканыц маны-даш курлавыры миллиард-миллиард кубометр. Ындыг болганда Болгария ол үнелиг материал талазы-биле делегейде эң бай чурттарынц бирээзи боон турар.

Маны-дашты скульпторларга чиг-эт болур чолдуг деп санаар апарган. Ындыг-даа бол маны-дашты үлетпүрге болгаш амыдырал-чуртталгага улам хөйү-биле ажыглап турар. Ол минерал-биле хөй бажыц-балгатты каастап, оон-биле тудуг, шывыг материалларын белеткеп турар. Ону ажыл-агыйныц оон өске адырларынга база ажыглаар.

Күрүне ажыл-агыйынын «Маны-даш биле гранит» каттыжышкынынын чиңгине директору П. Матовтуц чугаалаанын ёзугаар алырга, маны-даш хереглели чүгле Болгарияда эвес, харын бүгү делегейде база улгадып турар. Болгарияныц иштики хереглелин маны-даш-биле хандырар болгаш ону делегейниц өске чурттарынга садар аргазы бар. Чуртка ону шиитпирлээр тускай эргелелди тургускан.

Чижеглей санап көөрге, эгелээн чыл доозулгуже чедир Болгарияныц ол материалга, тудутга ажыглаар өске-даа минералдарга хамаарышкан хереглели бүрүн хандыртынар аргалары бар болган. БУР олла үениц дургузунда делегейге садып сайгарар маны-дашты ам берип турарындан ийи катап хөйү берип шыдаар.

ДЕЛЕГЕЙ ХҮННЕРДЕ

БҮДҮРҮЛГЕНИҢ ЧУГУЛА АДЫРЫ

БУДАПЕШТ. Венгрияныц харылзаа техниказынын үлетүрү бөдүүн телеграф аппараттарын бүдүрериниден нарын микрочалгыг дериглерин бүдүрүп үндүрериниге чедир хөгжүп эрткен. Ук үлетүр бодунуц чүс чыл оюн демдеглеп турар. Ам ол адырыңы продукциязы машина тудуунуц ниити продукциязынын 12—13 хуузу, машина тудуунуц экспортка бээр бараанарынын 19—20 хуузу боон турар деп үүне ВУР-нуц экономиказынга ук адырыңы ролюн көргүзүп турар.

Харылзаа техниказын бүдүрери Венгрияга хосталга соонда эң шапкын хөгжүп келген. Бүдүрүп үндүрер продукция хемчээли 25-тен ажыг катап улгаткан. Бүдүрүшкүнүц сайзыраңгайжыдарынга, продукция ассортиментизин калбартырынга Совет Эвилелиниц болгаш өске-даа социалистиг чурттарынц эртемденнери, конструкторлары-биле үре-түүнелдиг дем каттыштырып ажылдаары улуг ужур-дузалыг.

Геологтар шуулганы

ГАВАНА. Кубаныц наймысладынга геология болгаш геофизика талазы-биле национал дугаар эртем-техниктиг чөвүлел хурал ажылын дооскан. Социалистиг чурттардан барган тускай эртемниглер-биле кады оон киржикчилери Кубаныц ниити геологиязы, кадыг минералдары, нефтизи биле газы чижектиг айтырыгларны үш хүн дургузунда чугаалажып келген. Тудуг материалдары-биле байлактыг черлерни дилеп тыварынга хамаарышкан айтырыгларны база чугаалашкан.

Чөвүлел хуралдың хагдынарынга Кубаныц Компартия ТК-зинин Секретариат кежигүнү Педро Мирет сөс алгаш, социалистиг чурттарынц тускай эртемниглериниц аразынга дуржулга солчурунга болгаш Кубага геологияны улам хөгжүдеринге ук чөвүлел хуралдың улуг ужур-дузалыын демдеглээн.

Кубаныц парлаалгазы ол чөвүлел хуралдың ажылын чырыдып бижээш, Совет Эвилели биле Кубаныц аразында геология талазы-биле сырый дем каттыштырып ажылдап турарын демдеглээн.

Совет болгаш куба геологтарынц дем каттыштырып турган боттандырар шинчилелдери Кубага национал экономиканы шалыпкын хөгжүдеринге болгаш социализмиц материал-техниктиг баазазын тургузарынга чугула ужур-дузалыг деп, солун демдеглээн.

(СЭТА).

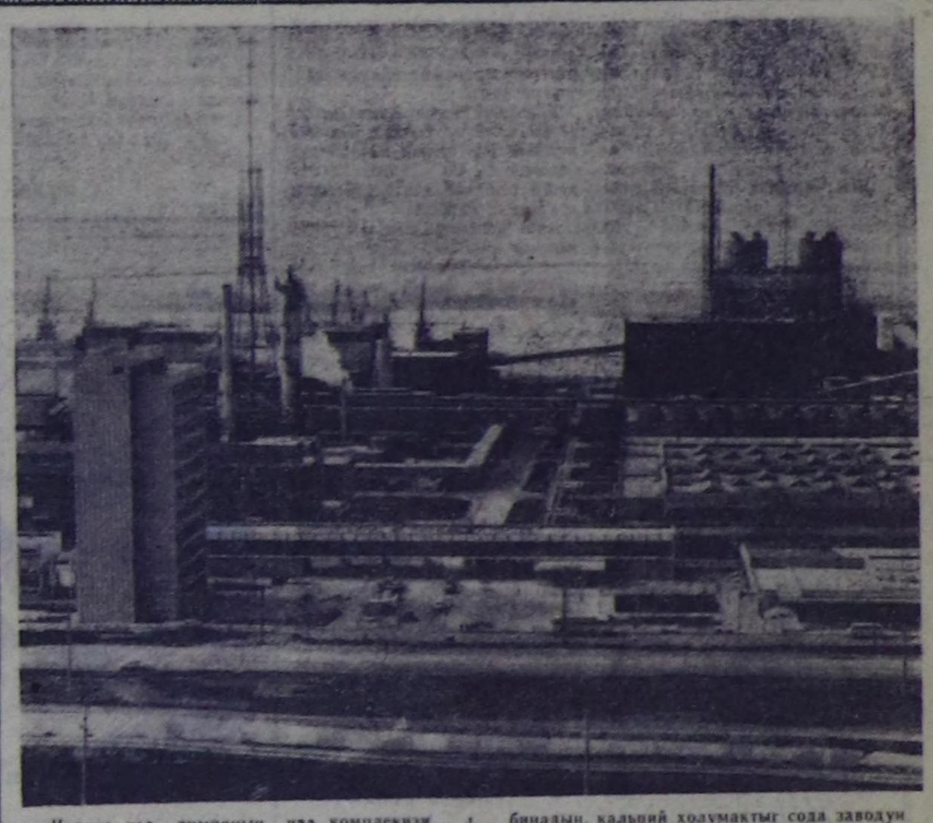

Чоокта чаа химияныц чаа комплекизи Девнеде ажыглалга киргеп, ону совет специалистериниц дузазы-биле болгаш социалистиг өске-даа чурттарынц инженерлериниц болгаш техниктериниц киржилгези-биле туткан. Минералдыг чемишчидилге комбинадын, кальций холумактыг сода заводун болгаш Варна-Запад портту ажыглалга киргеп.

ЧУРУКТА: Девне шынаазында сода заводунуц ниити хевири.

(СЭТА-ныц фотохрониказы).

ДИПТЕРДЕН ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

● АФИНЫ

Австралияныц премьер-министри Г. Уитлем Афиныга чеде бергеш, Грециянын премьер-министри К. Караманлис-биле ужурашкан болгаш хөй-хөй айтырыгларны, эң ылаңгыя Кипрде байдалды, грек-турк харылзааларны чугаалажып көргеп.

● ЛЮКСЕМБУРГ

Калбак хереглелдиц бараанарынын Люксембургка өртектери 1973 чылдың декабрь айдан 1974 чылдың декабрыга чедир 11,2 хуу улгаткан.

● НАЙРОБИ

Анголаныц хосталга дээш демисежип турар үш шимчээшкин бөлүүнүц — Анголаны хостаары дээш улусчу шимчээшкиниц, Анголаны хостаарынын национал фронтузунуц болгаш Анголаны бүрүү-биле хостаары дээш демиселдиц национал фронтузунуц удуртукчуларынын ужуражыышкыны боон турар. Ужуражыышкынныц кол-ла сорулгазы — Анголаныц хамаарышпас чоруун догуннадып база шилчилге чазаан тургузарынын хуусаалаарынын талазы-биле португали чазак-биле чугаалажыышкынарга чаңгыс аай шугумну ажылдап кылыры болур.

АНГЛИЯ. Англияныц эмнелге черлериниде медицина ажылдакчыларынын чедишпейн турарынын ужурунда аарыг кижи дургени-биле кезип эмнедирин ай-айы-биле манаар ужурга таваржып турар. Оон-биле чергелештир күрүне эмнелге черлериниде орунар чылдыц-на эвээжеп турар.

Ындыг чоруктуц кол чылдагааны — күрүнеден акша-хөрецгини бербейн турарында.

ЧУРУКТА: күрүненц медицина албан черлериниц тудуун кызырып турарынга Веллингтониуц медицина ажылдакчыларынын удурланын турары.

(СЭТА-ныц фотохрониказы).

● ВАШИНГТОН

Аңаа АКШ-тың чазаанын наймыладынын баштайгы соңгулда-биле томуйлаткан мэр-чагырыкчызы Уолтер Вашингтониуц, а ол ышкаш хоорай чөвүлелиниц кежигүнериниц даңгыраан алырынын албан ужурунда ёзулалы болган. Вашингтон хоорай конгресстиц шиитпирин ёзугаар эрткен 100 чылдың соонда тускайлаң административ-тиг чер болур эргени ап турар. Моон мурнунда Вашингтон Колумбия дээр федералдыг округка хамааржыр болгаш федералдыг чазак черинге шуут чагыртыр турганы билдиңгир болгай.

● НЬЮ-ИОРК

Нью-Йорктуц 550 ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары ажылдан үндүртүр дугайында баа удур сагындырыгны алганнар. Эрткен чылдың декабрь айда 518 ажылчыннарны ажылдан үндүрген турган.

Нью-Йорктуц баштаар черинин чагырыкчызы ниитизи-биле 1.525 кижини ажылдан үндүрерин планнап турар.

● ПАРИЖ

Франция биле Иран арыглаттынган уран бүдүмелди кылып үндүрер талазы-биле француз-иран иитилелди дургузар дугайында дугуржуп алганын француз чазактың төлээлекчизи медеглээн. Француз таланың контрольдаары од иитилелге уран арыглаарының «Евродиф» каттыжышкынынын акша-хөрецгизиниц 25 хуузу хамааржыр апаар. Ынчаарга ол каттыжышкында Франция, Италия болгаш Бельгия кирип, Францияга уран арыглаарының заводун тудуп, тургузаар төлевилелди кылын турар. Төлээлекчизиниц чугаалааны-биле алырга, Иран арыглаан уранның 10 хуузун алыр.

● ЛОНДОН

Канаданың премьер-министри Э. Трюдо Лондонга март 12-13 хүннеринде баар деп турарын Англияның премьер-министриниц канцеляриязы дыңнаткан.

Оон ол аян-чоруу Трюдонуц Боннга, Римге болгаш Гаагага баары-биле холбашкан боон турар.

● ДУБЛИН

Ирландияныц чазаа «Голф ойл корпорейшн» дээр америк нефть компаниязын чурттуц мурнуу-барын талазында Бантри мугулдурун нефть-биле бокталдырын, үрегдээн дээш бурууладын, суд хереә көдүрген.

Ол кампанияга хамааржып турар нефть шыгжамырыдан танкер судноже нефтини эрткен чылдың октябрьда кудуп турар үеде ол мугулдурже 2.597 тонна нефтини төккен болгаш ол девискээриниц дириг амытаннарынга база үүштериниге улуг когаралды таварыштырган. Бо дээрге, «Голф ойл корпорейшн» компаниязыц ол мугулдурну сөөлгү 6 чыл иштинде хиреендергениниц 23 дугаар таварылгазы-дыр.

● ХЕЛЬСИНКИ

Финляндия-совет кызыгаарда турар Валимаа дээр станцияны таварты эртер турастериниц саны чыл келген тудумна улам көвүдеп турар. Эрткен чылын 1973 чылдымдан 14 муң кижи хөй—231 муң кижи ол станцияны таварып эрткен. Туристериниц хөй кезин финнер —162 муң кижи болган.

● РИМ

Италиядан өске чурттарда турар неофашистер сүлчээлерни организастаарын үргүлүүлеп, даштыкыда итали ажылчыннарынын ортузунда келергей фашиссирек сурталалды вентедян турар деп, ифали судтан Испанияда чаштынын чоруп турар фашист идегет Э. Сальчоли чугаалаан.

«Бистиц эчис сорулгавыс — Италияга күрүне эргилдезин кылгаш, эрге-чагырганы шерик чазаанга дамчыдары болур»— деп, ол чугаалаан.

● БРАЗИЛИЯ

Бразилияныц улуг-ла дээш 50 бүдүрүлге черлериниц 21-инде даштыкы акша-хөрецгиниц үлүү 40 хуу ажын турар. Улуг-улуг 500 фирмаларынын болгаш бүдүрүлге черлериниц хөй национал компанияларынын саны 25 хуу ажын турар. Даштыкыдан капитал салыкчыларынын холгаарлаашкыны, эң ылаңгыя химия, автомобиль, эм-таң кылыр бүдүрүлгелерде болгаш национал экономиканын өске-даа чугула адырларында онза тодаргай боон турар.

(СЭТА).

ЭЭ БОЛУР

Кижи төрелгетениге бойдустуң кайы хире улуг ужур-дузалыг хамаарылгалын, ол чокта чер кырыкга амыдыралдың боллуумазын тайылбырлаан херээ чок. Чурттуң ажык-байлаан камгалаар дугайында Совет эрге-чагырганың баштайгы чылларында-ла В. И. Ленин олче улуг кичээнгейин салып чораан, ол талазы-биле хоойлуларны хүлээп ап, камгалалдыг эопаларны тургузуп келгенин билдингир.

Ам эртем-техниканың сайзыраанының үезинде боже оондаа артык кичээнгейин салыры шыңгыы негеттинин турар. Улуг девискээрлиг, ан-өлүктүг бистиң Тожуга бо айтырыг кайы-даа районнардан артык чидиг тургустунун турар. Бо талазы-биле ону харыылаар ужурлуг болгаш сонуургалдыг Тожунуң аңнаыр-тывыш ажыл-агый черлери, аңнаыр инспекторлары, егерлер, ыяш камгалалының ажылдакчылары, милиция органнары чогуур хемчеглерин албайн, ол чугула ажылче бүгү-иштиниг күжүн хаара тутпайн турарындан районда аңны кайы хамаан чок төтчеглеп өлүрер, хемнериниң, хөлдериниң өөштерин дуглаар, оон балык-байланны өй-чижек чок кырар чорук сөөлгү үеде улам көвүдээн. Ол ышкаш чимистиг ыяштарны, кат сыптарын кезер, бастырып, сыгар чоруктар районнуң чер болганында бар. Ол хамаан чок вертолёттар-биле аңнаар, ырак хөлдерден балыктаар чижектер безин хөй.

Сөөлгү чылларда машиналар, тракторлар-биле аңны дүне чыгдыын аңнаар чорук аная бир чаңчыл апарган. Бо чылын агаар-бойдустуң берге байдалындан тайганын дуюглуг аңнары ишкээрлээнин ажыглап алгаш, районнуң бүгү девискээринде ан оларларын машиналар илиртен каапкан. Ындыг «аңнавшкыннарныг» ветериден безин сөөлүнде чамдык кижилер хөй-хөй балык болгаш өлген аңнарны тыш ап турарлар. Байдал бо хире нарыыдаан турда, ону дорт харыылаар албан черлери херекте албайн, харын-даа чамдык төтчеглекчи кижилерге машина-балгатты «билбээченнер» берип турары хомуланчыг.

Бир эвес ол ындыг эвес дээр болза, бистиң районда хөй техника бар эвес, кымнарның машиналары бо хире делгем девискээрни, арга-эзимни чаза базып, илиртен каапканы? Моон ужуруулан район организацияларының ийн-чаңгыс машиналары ажыл хүннеринде чорук кылыр дээрге, чок болза, «үрелген», чок болза «бензин чок» болу бээр. А пятницадан өгелөөш, понедельникке чедир дилмирел-ле турар. Үрелиишкиннин үнүп турар чылдагааны-даа ол кадыр-берт эзимнерде, ол ышкаш бензиниин-даа төнүп турар чери ышда дээрзин тайылбырлаан ажыы чок. Ук чорук оон эрткен, дүне мал чеми, одаар ыяш оорлаар таварылгаларже шилчээн.

Шак бо дүвренчиг байдалды соксадыр сорулга-биле республиканың аңнаыр ажыл-агый эргелели, бойдус камгалалының кинтилели, районнуң партия, совет органнары чогуур түңнелди кылып, ол дугайында буруулуг кижилерге чогуур харыысалганы көргүзер үе келгенин күрүнеин эрге-ажыы шыңгыы негеп турар.

В. ТАМДЫН-ООЛ,
«Тоора-Хем» совхозта улусчу контроль болүүнүң даргазы.

ШИВИ

Бистиң арга-арыгларывыс хөй янзы ыяштар-биле байлак. Ыяштың өзүп үнериниг хөй он-он чылдар негеттинер апаар. Ан-куштун турлаа — арга-арыгларывыста улус ажыл-агыйынга эн үнелиг ыяштар өзүп үнүп турар болгай. Ыяштан хөй янзы ажыктыг чүүлдерни ап турар бис. Оон бистиң үлетпүр бүдүрүлгелеривис торгуну, кылымал дүкту, саазынны, спиртти дээш оон-даа көвей продукцияны кылып үндүрүп турар.

Маңгаа шиви дугайында каш сөстен киирейн. Оон чингечинге ине бүрүлери кыжын безин ногаан хевээр турар болгай. Ол дээрге, оңмас бүрүлерлиг ыяш. Ындыг бүдүжү-биле ол арга-арыгны чай, кыш чок каастап, чочагай үрелиннери-биле дириг амытаннарны, куштуу чемгерип турар. Оон аңгыда, улус ажылагыйынга эргежок чугула тудуг ыяжын ол берип келген. Чымчак шивиден бажын херекселин бүдүрүп турар.

Чаа чылды үткүп, оңмас ногаан шивилер-биле бажынарывысты каастап-шимээш, ойнап-хөглээр бис. Ынчангаш шкодаларга, албан организация черлериниг болгаш өг-бүдерге шиви хөйү-биле херек. Чаа чылды байырлаан соонда, шивилерни кудумчуларда ында-мында октапкан чыткылаары хомуданчыг. Хайыраан шивилер байырлал соонда кижилерге ажыы чок апарганы ол ышкажыл.

Чыл бүрүде чаа чыга уткуштур хөй шивилерни кезип, ук ыяштың өзүдезиниг когаралды чедирип турар. Ынчангаш Ак-Туруг ыяш ажылагый салбырының лесниктери энир чылдан бээр ону кайыхамаан чок узуткавас сорулга-биле ёлкага хереглээр шивилерни кескеш, чонга садын турар апарган. Эрткен 1973 чылын шивини 100 рубльге кезип сайгарган болза, бо чылын ол сап 190 рубль чедер. Шивиниң ине бүрүлери чаш хураганнарга база витаминниг чемиш. Колхоз, совхозтар хураганнарга чиртир шиви бүдүү дээш удавас хөлзеп өгелээр.

Мындыг үнелиг, чымчак тудуг материалы бээр шиви ыяшты кайы хамаан чокка кестирбейн, үрегдекчилерден камгалаарын үе шыңгыы негеп турар.

К. КЫЗЫЛ-ООЛ.

ПЛАН КҮҮСЕЛДЕЗИ

Белеткел черлериниг өлүк дужаар талазы-биле 1974 чылда планын республиканың күрүңнаыр-тывыш болгаш кооператив черлери эрткен чылдың декабрь 16-га чедир бүрүн боттандырып шыдаан. Республикага 682 муң рубльдиг өлүүн хүлээп алыр турган, ону 103,1 хуу күүсеткен.

Ылаңгыя өлүк белеткелиниң талазы-биле планын Каа-Хем район 157,2 хуу, Кызыл хоорай Советі — 134,8 хуу боттандырып, эки көргүзүглүг болган. Ол ышкаш Улуг-Хем районнуң белеткел черлериниг план өзүгаар 7 муң рубльдиг өлүүн хүлээп алыр турган, ону ол үеге чедир безин 101,1 хуу күүселин шыдаан.

Күрүнеиниң аңнаыр ажылагый черлериниң Хемчиктиң аңнаыр ажыл-агый черн тергиндеп, 34 муң рубльдиң өлүүн белеткээр планын 43.880 рубль кылдыр, азы 129 хуу күүсеткен. Аң өстүрер ферма 350 муң рубльдиг хежин белеткээр планнар онаалдазын 105,7 хуу күүседип алган.

Ол чеднишкиннер-биле чергелештир өлүк белеткелинде четпестер база бар. Ону дужаар планныг онаалдалыг районнардан Өвүр (54,2 хуу). Таңды (*,2), Тожу (96,8) районнар ону күүсетпейн барганы четпес. Ол ышкаш Сыстыг-Хемниң, Тураның, Тес-Хемниң күрүңнаыр-тывыш черлери планныг онаалдаларын үеген.

* * *

АҢЧЫЛАРНЫҢ ОЛЧАЗЫ

Кызыл хоорай Совединиң «Тере-Хөл» колхозунуң аңчылары бо чылын элээн олча-омактыг болганнар. Аңчылар план өзүгаар тос муң дириг кирер турган 13 муң 400 ажыг дириг кежин дужааганнар. Хар кылын дүшкен-даа болза, аңчылар бар аргаларны ажыглап турган, 54 кишти Кунгуртуг сельпозунуң белеткел конторазынга киргген.

Хөй «чымчак алдын» дээш калбарган чарышка Санни Магбын, Норбу Самба эки көргүзүглүг боон, төрээн колхозунга 1200 рубльдиг орулгазын киргген. Ынчаарга Серен Шыырактың удуртканы үш кижи составтыг звенозу 700 ажыг дириг, 4 киш олчалыг болган. С. Шыырап Тере-Хөлүң тайга-сыныларынга 24 чыл дургузунда аңнап, чыл санында 300 ажыг дириг, 10—15 кишти өлүрүп, чуртка 700—800 рубльдиг орулгазын доктаамал киирип келген.

Хереэжен аңчы Анна Шоюң элээн олчалыг болган. Ол 250 дириг, бир кишти 20 хонукта белеткээн. Ол төрээн колхозунга беш үс ажыг рубльдиг орулгазын киргген.

Киш аңнаарының күрүне планын күүседип дээш чамдык эрес-кежээ аңчылар тайгаларда хаактыг аңнап чоруп турар.

К. ХЕРТЕК.

* * *

ЫМЗАНДЫРГАН

Сураглыг аңчы мен деп мактанмас мен. Ынчалза-даа элээн каш чыл улаштыр дириг, киш сүрүп, өлүк белеткелиниг эвээш-биче-даа бол үлүүм киирип келдим. Бо сезонда база-ла эш-өөр-биле бөлүглежип алгаш, (эрткен күзүн) дириг аттанып деп белеткеним, дугуржуп турган бис. Өөрүм шыырак-даа аңчылар чүве. Октябрыны эртир маналаш, ок-боо алыр дээш чалаштывыс. Бирле хүн Нарын суурга Самагалдайның аңнаыр ажыл-агый черинин чиик машиназы маңнап келди. Улустан дыңнаарымга, ок-боо үлеп чоруур кижи келген диди. Бичин-ле озалдап калган болган мен, ок төнгеп, а ол машиналыг улус дорааан-на бурт дээн. Дугуржулгавыс ынчаар бузулган.

Ноябрь 27-де деигн-ле машина суурга кестүп келген. Эрзин суурда ок тарадып, аңчылар аткарып турар Тюльба Баадыр деп кижи болган. База-ла «озалдаан» болган мен. Баадыр деп кижи кара сумка тудуп алган чамдык кижилерге кире маңнагылаш, чорупкан болду. Дириг чилер дилеп эвес, арагалап хап турган дарга болганын соонда билген бис.

Ындыг янзы-биле бисти ымзандырып каан. Өлүк тывыжынче кичээнгей мындыг кошкак болурга таарыр бе?

Ермолай АРАКЧАА.
Эрзин район. Нарын суур.

ЧЫЖЫРГАНА

Бо-эм каттыг үнүштүн географизын калбартыр дугайында «Шын» солунга эштер бижип келген. Ону тарып өстүрер болза, каяа-даа үнүп болур.

Үнүш өстүреринге ынактарга мындыг сапал киирер бодалдыг мен. Чыжыргана өл-шык биле агаарга ынак үнүш деп эртем бадыткан турар болгай. Аная ыяштар ышкаш хоюг, кара хөрөүнге ол үнмес. Дазылдарынче агаар дамчыдып алырынга ацаа элезиннелчек довурак херек. Ол ышкаш сутта дыка негелделиг үнүш. Ынчангаш ооң суг кыдыынга кончуг үнүп, каттыг болуп турары ында.

Чыжыргананың кадыы чыып ап турар кылдыр өстүрер диле, чүнүң-даа мурнунда ооң ындыг онзагай байдалын барымдаалаары чугула. Ынчангаш ол амданныг катты хемнер эриктери, сайлыг болгаш элезиннер черлерге тарып өстүрери чугула. Республика найысылалынга ону тарып өстүрүп болурунуң чижээнге Улуг-Хем кыдыында күш-культура бажыныының чанында каш дее чыжыргананы ап болур. Олар чылдын-на чечектелир. Ооң алдын-сарыг кадын кызылчылар эскерген боор.

Х. СЕРЭЭ.

Бора өң чучактыг,
Боску ан богаалыг,
Борбалчыңнаан баштыг
Бора-хөкпеш чараш.
Шуурган, хатка шыдамык,
Чуртун черле кагбас,
Аал-кодан эзэн —
Азарганчыг хөкпежик.

П. ДЕМЕНТЬЕВТИҢ фотозу.

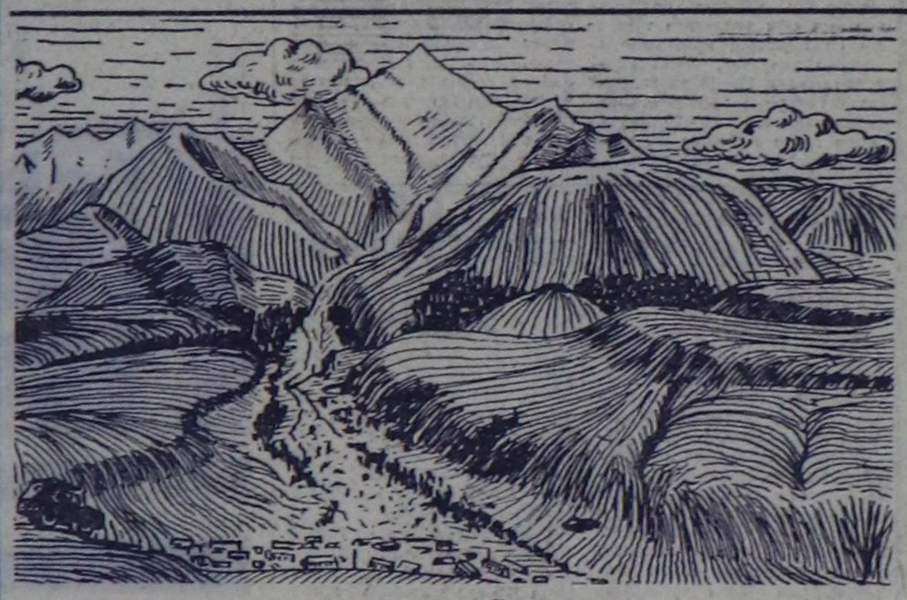

О. БҮРБҮНҮҢ чураанны «Ыраккы Кызыл-Хая» деп чуруу.

АГААР

Кызылдың агаар станциязының медээзин өзүгаар алырга, бөгүн республикага шокар булуттаар, хар чагбас. Барыын угланыышкынныг хат кошкак. Агаарның температуразы барыын районнарга 16-21, өскелеринге 21-26 градус соор.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас, хат кошкак. Агаарның температуразы 21-23 градус соор.

Автомобиль орудтарының көстүрү 4-6 км болур.

БОЙДУС ҮЛУҢУ

БАМ-ДА ЫЯШ АЖЫЛ-АГЫЙЫ

Иркутск области Байкал-Амур магистралынын тудуу эртер зонага 17 лесничестволуг үш чаа ыяш ажыл-агый черин тургузар деп шиитирлээн. Ыяш ажыл-агыйының будүрүлгезин интенсификаттаары-биле база арга-арыгны камгалаарын күштелдирер сорулгалыг ону тургузуп турар.

БАМ-ның туттунуп турар зоназы экономика талазыбиле ажыктыг индустрияныылаңгыя ыяш ажыл-агый үлетпүрүн хөгжүдеринге дыка таарымчалыг болуп турар. Лена биле Киренги хемнериниң шынааларында ол ногаан байлак кайгамчык үнелиг. Ылаңгыя ында чойган болгаш дыттан бүткен арга-эзимнер улуг ужур-дузалыг. Ол дээрге — ыяш өстүрериниң болгаш ыяш болбаазырадыр үлетпүрүнүң бодуу бүткен курлавырлары болуп турар. Ооң ниити шөлу мында 3.208 муң гектар болуп турар. А курлавыры 250 миллион кубометр чедип турар.

Чоокку чылдарда ол чиг-эт баазазынга 11 ыяш кезип белеткээр улуг будүрүлгени, Усть-Кут хоорайга ыяш болбаазырадыр комбинатты тудар. А 80 чылдарда аная Казачинскинин ыяш-үлетпүр комплекизинин тудуу өгелээр.

БАМ-ны тудуп өгелээни-биле хөлбаштыр ыяш ажыл-агыйындан, ылаңгыя арга-арыгны өртпен камгалаар, ыяш кезикчилериниг ону хуваар, арга-арыгларны камналгалыг ажыглаар талазы-биле негелделер дораан көвүдей берген. Улам өзүп турар ындыг негелделерни мурнунда турган ыяш ажыл-агый черлери долу шиитпирлеп четтикпестей берген. Ол ажылдарны чаа тургускан ыяш ажыл-агый черлери болгаш чоокку үеде организаттаттынган турар өртпен камгалаар техниктиг үш чаа станция биле оларның агаардан хайгаарал кылыр үш салбыры боттандырып чорудар апаар.

БАМ-га хамаарылгалыг зона Ыраккы Сонгу чүкке чоок элээн каш онзагай талаларлыг. Оларның көл онзагай талазы — ол дээрге, бойдустуң мында өске черлердээзинге бодаарга, хаарээ, дүрген үреличели болур. Бойдустуң чайгаар-ла таарышкан кылдыр бүткен байдалын кайы-бир талаан үрептер болза, өскелеринге салдарлыг болу берип, азы материалдыг улуг когаралларга чедирип болур болгай. Ону өөренип көргеш, Иркутск областын ыяш ажыл-агый эргелели үүгле ук магистральды тудуп турар үеде эвес, а харын-даа келир үеге эптиг, элээн каш ап чорудар хемчеглерни ажылдап кылган. Ол хемчеглер ыяш ажыл-агыйын эртемге шыңгыы үндезилеп чорударынга болгаш арга-арыгны улам өстүрер, ыяш кезип каапкан черлерге чаа ыяш тарыыр ажылдарны болгаш өске-даа хемчеглерни көрүп турар. Ону ёлугаар арга-арыгны аштап арыглаар база өртпен камгалаар ажылдар экижиир. БАМ-га тутуп турар ыяш ажыл-агый индустриязы чурттун ыяш белеткээр районнарының шуптузунга үлегер-чижек болу бээр.

Ю. БУРЫКИН,
СЭТА-ның корр.
Иркутск.

САГЫШ САЛБАСТААН

Бистиң районнуң девискээри ан-өлүк талазы-биле республикада база бир байлак район. Бо чылын моон мурнундагы чылдарга бодаарга, ан-өлүк багай эвес болган. Эрзин биле Тес-Хем районнарының аразында эрткен чылын тургустунган күрүнеиниң аңнаыр ажыл-агый чери аңчыларны дириг аттыкарын багай организастаанындан, аңнаар кижилерни шиливейн турарындан олардан мынчага кандыгдаа ан-өлүк дужаагаан кижи чок болуп турар.

Эрзин районнуң девискээринге үш-дөрт чыл бурунгаар Дуруглуг-Хажыт, Ажык, Улар деп черлерде аңчылар чурттаар дөрт бажың тудуп каан. Аная аңчылар чурттавайн келген. Оларның эжик, сонгалары чок, печкалар кылдынмаан. Бо дээрге күрүнеиниң чыл санында олче үндүрүп турар акша-хөрөнгизин хей чарыгданып турарын херечилеп турар ышкажыл.

Ол ышкаш районнуң аңчыларының хуралдары чаңгыс-даа катап болуп көрбээн. Ан-өлүк олчалыг болган аңчыларның ону дужаар чери районда чок, ол талазы-биле харыылап турар кижилер безин тургустунмаан. Киш, дириг адып алган кижилер албан-биле Самагалдай баар ужурга таваржып турар. Чамдык кижилериниг орта түвексинин турары база чөп. Ынчангаш районда ан кештери күрүнеиниг белеткел черлериниг кирбейн турарын ол бадыткан турар.

Күрүңнаыр ажыл-агый чери прокатка бээр ужурлуг бооларын район төвүнүн автомашиналыг аңнаар «аңчыларынга» аная-ла бергилеп кааны элдептиг. А ёзулуг аңчылар боо-чепсек чок олургулаар. Ол аңнаыр ажыл-агый черинин удуртукчулары эштер Волченко биле Дарма бистиң районда аңчыларга прокаттан боо болгаш ок шуут бербейн келген.

Районнуң партия, совет органнары аңнаыр-тывыш ажылында шак мындыг көвүдүр четпестер-биле эштежип турарын кижи кайгаар.

Николай КАЖЕНДУЕВ,
районда штаттыг аңчы.

ХАЙГААРАЛДА

ССРӘ-ниң Көдээ ажылагый министерствозунда «Кызыл ном» бар. Ол номнуң арын бүрүзү ховаар дириг амытаннарны болгаш үүштерин кадагалаарының ёзулуг программазы. Бир эвес номда кандыг-бир дириг амытанның, азы үүштүң хевирин адап каан болза, ооң баш саны болгаш өзүп, көвүдээри, камгалап кадагалаар талазы-биле шалыпкыы хемчеглерни алырын негеп турарын херечилеп турар.

Бистиң чуртувуста ховар аңнарны болгаш куштарны аңнаарын хорап турар хоойлу хемчеглерин шагда-ла алган болгаш камгалалдыг черлерни организастап тургускан. Аргаарыгны катап тургузар талазы-биле Совет Эвилели делегейде бирги чери эвлеп турар. Чыл санында оларны ужуруп, белеткен турарындан хөйү тарыл өстүрүп турар. Аңнарның шуут узуткаттынын калыр четкен хевирлери болур: зубр, киш, черлик шокар иви, куидус дээш оон-даа өске амытаннарны катап тургускан. Чоокка дээр кырлып бар чыткан сайгактарны ам аңнап турар кылдыр өстүрүп алган. Амгы үеде ол хову амытанның баш саны миллион чедир санаттынып турар.

Буурларның баш саны элээн өскен. Бир эвес 1935 чылда Москва облазынга оларның баш саны үүгле 300 чедир саныттынып турган болза, ам ында — 900 четкен, а чурттуң бүгү арга-арыгларында — чартык миллион ашкан.

Кежи үнелиг ан болур — далай ыдразы, азы каланнарның делегейде кара-чаңгыс турар чери — Оожум океанның сонгу чарыы. 20 чылларның үезинде олар үүгле үжен шаа арткан турган. Ооң соонда каланнарны күрүнеиниң камгалалынга алган болгаш ам оларның баш саны 10.000 чедип турар.

Дириг амытаннарны болгаш үүштер үүштү кадагалап, камгалаарынче үүгле күрүне эвес, а харын-даа хөй-шинти база ол дээш сагыш салып турар. Амгы үеде бистиң чуртувуста Бойдус камгалалының кинтилелиниң ажылында он-он миллион кижи киржип турар. Олар дириг амытаннарны болгаш үүштерни камгалаарының хөрээнге боттарының төлептиг үлүүн киирип, бойдус камгалалының талазы-биле хоойларны боттандырып турарын хайгаарап, массалыг тайылбыр ажылын чорудуп турар.

«Ногаан хайгыылчылар» отрядтарының, школачыларның арга-арыг өстүрер черлериниң, «Куштар хүнү». «Арга-арыг болгаш садтар камгалалының айлары» дээн чергелиг чаңчыл болган уруглар байырлалдарының кампеаняларының ажылында бүдүн чартык миллион ажыг школачылар киржип турар.

Евгений ЕГОРОВ,
ПМА-ның корр.

СЭТА-НЫҢ СПОРТ МЕДЭЭЛЕРИ

ХААК. «Чырыткылыг хаак оруу» деп шаңнал дээш хаакка маңнаарының Манчегорск спортчуларының аразынга болган маргылдаага «Северопикель» спорт клубунун төлээзи А. Ухов эң эки түңнелди көргүскен. Ол он километрни 34 мин. 15,6 секундада эрткен.

Кольск чартык ортулуктун хоорайларының, улуг суурларының колдуунда чырыдын каан хаак оруу бар. Заполяр хоорайының спортчулары бо чылын бир-ле дугаар 3 болгаш 5 километр чырыдып каан хаак оруунда белеткелдя чорудуп турарлар.

ХОККЕЙ. Москваның армейжилери Канадага бешки тиилелгени чедип алган. Онтарио провинциязының хоккейге инактар ассоциациязының шилиндек командазы-биле Бэрри хоорайга ойнаан, 5:4 санга уткап.

«Химиктиң» (Воскресенск) хоккеистери ГФР-ниң Фюссен хоорайга «Эф-Фюссен» командазын 10:5 санга тиилеп алган.

Шыдыраа

БИРГИ ЧЕР ДЭЭШ

Тыва АССР-ниң «Урожай» эки турар спорт шиитилелиниң бирги чери дээш шыдыраа маргылдаазы Кызылда эгелээн. Киржикчилер-даа хөй, ойнакчылар-даа шыырак. Шуптуу 24 шыдыраачының 14-ү бирги разрядтың спортчулары. Оларның аразында аңгы-аңгы үеде республика шиитинге ады-сураа кептерен турган шыдыраачылар хөй. Улуг-Хемден Мартемьян Менниг-оол, Таңдыдан Ондар Куштааран, Чөөн-Хемчиктен Ламаш-оол Балган болгаш оон-даа өскелер.

Баштайгы салыгда бирги разрядтың шыдыраачылары артык күштүүн, арга-дуржулгалын көргүскеннер. Ук шиитилелдиң болгаш республика башкыларының чемпиону, Сарыг-Септиг С. К. Тока аттыг ортумак школазының башкызы С. Идам, Таңды районнуң башкылары В. Дармажап, С. Ооржак, Өвүрнүң шыдыраачылары К. Ооржак, М. Монгуш, Улуг-Хемниң Булун-Терек сес чыл школазының башкылары М. Менниг-оол, В. Калыкдыы, Эрзиндеп Д. Буду, Чөөн-Хемчиктен Л. Балган, Каа-Хемден С. Салчак олар боттарының ойнакчыларын удуп ап, дидим, чараш көрүштүг коштерни кылгылаан.

Ийнги салыгда швейцар системаның дүрүмүн ёзугаар тиилекчилер-биле, а сан албаан ойнакчылар боттарының арезында чажыт дугаар тыртпышкын барымдаалап ойнааннар.

Тергиндекчилерниг иштиндеи үшкү салыг үезинде Өвүр районнуң коммунал ажылагый черинин бухгалтери, ийнги разрядчы Мадон Монгуш бирги разрядчы В. Дармажапты уткаш, үш удаштыр арыг тиилелгени чедип ап, маргылдааның киржикчилерни баштай берген.

Бо маргылдааның кол өзээн башкылар эзлеп турар. Ынчангаш шаг-үениң шак мындыг эптиин ажыглап, республиканың Чырыдышкын министерствозу эң хөй тиилелгени чедип алган башкыга 1975 чылдың чемпиону атты тыпсыры шиитирлээн. Бир эвес башкыларның иштиилен кайы бирээзин бирги чери ап үнер болза, ол кижи ийн даквыр чемпион атты чедип алыр аргалыг.

Д. САЛЧАК.

телевидение

ЯНВАРЬ 7-ДЕ

КЫЗЫЛДАН

15.00—**«Рустам дугайында тоожу».** Уран-чечен фильм. 1-ги, 2-ги сериялары.
17.25—Урулларга. **«Он йөн ай».** Мультфильм. **«Чолдак-хаай».** Телетургузуг.
19.20—Телемедээлер (орус дылга).
19.30—**«Курмангазы».** Телефильм.
20.35—Телемедээлер.
20.50—Чарлалдар, реклама.
20.44—**«Штурман, боцман, капитан».** Телеконцерт.
21.10—Тыванын телевидение болгаш радио комитединиң симфония оркестриниң концерти.
21.40—23.00—**«Демиселче кир».** Уран-чечен фильм.

Кызыл аэропортунуң бүгү хамаатыларга дыңнадыры болза: Абакан, Новосибирск болгаш Красноярск хоорайларже ужудар пассажирлерни 1975 чылдың январь 6-дан эгелээнш, аэропорттуң чаа вокзалынга демдеглээр.

Пассажирлерни чаа аэровокзалга чедир экспресс автобус-биле Кочетов кудумчузунда «Детский мир» магазин чанындан эртенгинин 6 шактан эгелеп сөөртүр.

Пассажирлер билеттерин демдегледири-биле ужудуп үнериниң бир шак мурнунда аңаа келир ужурлуг.

Билеттерин демдеглетпээн пассажирлерниң ужударын чөпшээревес.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ЯНВАРЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Өг-бүле чокта»** 9.50, 11.40 (Биче залга), **«Аргада дамырак»** 9.40, 11.30, 13.20, 15.10, 17.00, 18.50, 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Сени шинме»** (7-ги кезээ) 9.00, 10.30. **«Тутурбас өжээн негекчилери»** 12.00, 14.00, 15.40, **«Чаяитаның чаңы»** 17.20, 19.00, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Мээн өөнүүм Мелекуш»** 10.00, 11.40, 13.20 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Бир-ле чаймы»** 10.00, 13.00, **«Дываажаң оранының яблоктары»** 16.30, 18.20, **«Селемелиг ыдык кижи»** 14.30, 20.00 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: **«Робинзон Крузонуң амыдыралы болгаш элдептиг ужуралдары»** 12.00, 18.00, **Киночыныды. «Зоопаркта дедир-даван»** 16.30, **«Ыракшылдың чалбыраажы»** (1-2-ги сериялары) 20.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ Индекс 667000

Кызыл, Шетинкин-Бравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда киллизинин 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амылырал киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, көдээ ажылагый киллизинин 21-47, үлетпүр киллизинин 22-64, чаңгыс киллизинин 41-27, информация база совет тургузуг киллизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларының 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл. Шетинкин-Бравченко кудумчузу бажын № 1).

Тиражы 16056. ЧАГЫГ № 83.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

ТС—00404.

биб